

تحلیل سیاست‌گذاری فرهنگی اردوهای جهادی بسیج بر

اساس مدل فرایندی

میثم فرخی*، سمیه ناصریان^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۰۵ تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۲۴

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۴/۱۵ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۲/۱۵

فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال بیست و هفتم، شماره ۱۰۲، بهار ۱۴۰۳

20.1001.1.1735501.1403.27.102.6.1

چکیده

پژوهش حاضر به دنبال تحلیل سیاست‌گذاری اردوهای جهادی بسیج بر اساس مدل فرایندی است که با رویکرد کیفی و رهیافت استقرایی با استفاده از تحلیل اسناد مرتبط و نیز مصاحبه‌های موجود (۲۴ نفر) از مسئولین کشوری، استانی و فعالان اردوهای جهادی، روند اردوهای مذکور در ۵ مرحله (شناسایی مسائل و معضلات، تعیین اهداف، صورت‌بندی و تدوین راه‌حل سیاستی، اجرا و اخذ بازخوردها، ارزیابی سیاست اجراشده) مورد تحلیل قرار گرفت و در نهایت به تحلیل سیاست‌گذاری ناظر به تحقق اسناد بالادستی پرداخته شده است. یافته‌های پژوهش حاصل از مصاحبه‌ها در گام اجرا و اخذ بازخوردها سه مقوله اصلی شامل عوامل مدیریتی، سازمانی و محیطی را شامل شد که در حوزه عوامل مدیریتی مقوله‌های «عدم همراهی مسئولین»، «مقاصد سیاسی»، «نارسایی تخصیص بودجه»، در حوزه عوامل سازمانی مقوله‌های «نداشتن برنامه آموزشی»، «ضعف استمرار اهداف»، «شناسایی ناقص منطقه» و در حوزه عوامل محیطی مقوله‌های «اغراق بیان محرومیت‌ها»، «خدشه به فرهنگ بومی» از جمله چالش‌های حوزه اجرای اردوها می‌باشد. نتایج این تحقیق نیز نشان می‌دهد که کیفیت اجرای سیاست اردوهای جهادی نیاز به اهتمام مسئولین و جلوگیری از اعمال سلیقه و سیاست زدگی در اجرای مطلوب‌تر این اردوها را دارد.

کلیدواژه:

اردوی جهادی، بسیج سازندگی، فرهنگ، سیاست‌گذاری، مدل فرایندی

^۱ دانشیار گروه ارتباطات و مطالعات فرهنگی دانشکده رفاه، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

farokhi@refah.ac.ir

^۲ دانشجوی دکتری سیاست‌گذاری فرهنگی دانشگاه امام حسین (ع)، تهران، ایران

s.naserian61@gmail.com

۱- مقدمه و بیان مسئله:

۱-۱- مقدمه موضوع

اردوهای جهادی مجموعه فعالیتی است مبتنی بر اندیشه‌های اسلامی - انقلابی و بومی که در آن تعدادی از دانشجویان، طلاب، دانش آموزان یا دیگر اقشار، خودجوش و داوطلبانه در مناطق محروم کشور حاضر می‌شوند و با هدف محرومیت‌زدایی به عرضه انواع خدمات اعم از فرهنگی، آموزشی، تحصیلی و اقتصادی می‌پردازند. (افتخاری و حسین زاده، ۱۳۹۵، ص ۸) ۱۳ شهریور ۱۳۴۷ به‌عنوان مبدأ تشکیل گروه‌های جهادی در کشور معرفی شده است که افتخار بزرگی برای خراسان جنوبی و شهرستان فردوس است. این حرکت جهادی توسط رهبر انقلاب با زلزله‌ای که در فردوس روی داد و بر اثر آن ۵ هزار نفر جان خود را از دست دادند آغاز شد. همان زمان رهبر معظم انقلاب با ده اتوبوس به همراه طلاب و خیرین وارد منطقه شدند و حدود دو ماه در این شهرستان به گره‌گشایی از امور زلزله‌زدگان پرداختند. (سردار زهرایی، ۱۴۰۱) اما پس از انقلاب، ایده اصلی اردوی جهادی توسط یکی از اساتید دانشگاه تهران مطرح شد و تا نیمه اسفند ۵۷ گروه‌های دانشجویی دانشگاه تهران، صنعتی شریف، شهید بهشتی و صنعتی اصفهان به کردستان، گنبد و ترکمن‌صحرا رفتند. ایده کلی تشکیل گروه‌های جهادی مطابق اهداف انقلاب اسلامی بود؛ محرومیت‌زدایی از مناطق دورافتاده و عمران روستایی برای افزایش تولیدات کشاورزی. در سال ۵۸ طرح اردوهای جهادی توسط شهید بهشتی به اطلاع امام خمینی (ره) رسید و در ۲۷ خرداد ۵۸ امام (ره) فرمان تشکیل "جهاد سازندگی" را صادر کردند.

با آغاز جنگ تحمیلی، جهادگران به جبهه‌ها رفتند و در سال ۶۲ جهاد سازندگی به "وزارتخانه جهاد سازندگی" تبدیل شد و اعضای آن با نامی که امام "ره" بر روی آنان گذارد به "سنگسازان بی سنگر" لقب گرفتند. اردوهای جهادی در سال‌های جنگ تحمیلی بدون برنامه‌ریزی متمرکز هم چنان ادامه داشت. مهم‌ترین کار هم تلاش برای افزایش تولید به‌ویژه در بخش زراعی بود. پایان جنگ تحمیلی، اردوهای جهادی دوباره به شهرها و روستاها برای ترمیم خرابی جنگ و توسعه روستایی بازگشت. دهه ۷۰ افول دوره اردوهای جهادی بود، با این حال یکی از ستاره‌های آن دوران حاج عبدالله والی بود که از سال ۶۱ در ۲۷۰ روستای کم‌جمعیت و محروم بشاگرد در استان هرمزگان مشغول رفع مشکلات بود و از شور و جنبش نیفتاد. در سال ۷۹ با دستور مقام معظم رهبری تشکیلات جدید "بسیج سازندگی" باهدف استفاده حداکثری از توان و همیاری جوانان برای عمران و آبادانی کشور راه‌اندازی شد. در واقع "بسیج سازندگی" جایگزین "جهاد سازندگی" شد. در هنگام بروز حوادث طبیعی نظیر زلزله رودبار و منجیل در سال ۶۹، زلزله بم در سال ۸۲، زلزله اهر و ورزقان در سال ۹۱، زلزله کرمانشاه در سال ۹۶ و حتی سیل سراسری

ایران در سال ۹۸ بیش از ۵۳۰۰ گروه جهادی برای کمک اعزام شدند که بیش از ۹ هزار دانشجوی و حدود ۲۰۰ گروه جهادی بانوان در بین آن‌ها بودند. برخلاف تصور عمومی کمتر از یک‌سوم گروه‌های جهادی در حوزه عمرانی فعال‌اند و امروزه در حوزه‌های بهداشت و درمان، صنعت، آموزش، فرهنگ، فنی حرفه‌ای، تکنولوژی، اشتغال و استارت‌آپ‌ها گروه‌های جهادی کارآمد داریم. اردوهای جهادی توسط اقشار مختلف جامعه نظیر پزشکان، دندان‌پزشکان، معلمان، معماران، طلاب، مهندسان کشاورزی و دامپزشکان برگزار می‌شود و ۳۰ درصد اردوهای جهادی توسط بانوان در بخش‌های فرهنگی، اجتماعی و آموزشی برگزار می‌شود. (حسین زاده، ۱۳۹۵، ص ۳۹)

۲-۲. ضرورت موضوع

هم‌راستا بودن اردوهای جهادی با اهداف انقلاب اسلامی پس از پیروزی در سال ۵۷ و به تبع آن جنگ و ویرانی‌های پس از انقلاب و نیاز به ادامه‌ی فعالیت‌های جهادی برای کمک به دولت در محرومیت‌زدایی، بلایای طبیعی و... لزوم توجه به یکی از مهم‌ترین مراحل در سیاست‌گذاری فرهنگی، یعنی تعیین صورت‌مسئله سیاست‌گذاری و یا تشخیص مشکل را مشخص می‌کند. در پژوهش‌های علوم اجتماعی نیاز به شناخت درد برای ارائه درمان است لذا پس از تشخیص یک مسئله که در این پژوهش نیاز به ورود نیروهای مردمی در کمک به انقلاب نوپای اسلامی بود در دستور کار دولت قرار گرفته و به یک خط‌مشی تبدیل می‌شود. امروز بعد از گذشت حدود ۴۵ سال از وقوع انقلاب اسلامی نیاز به بررسی نقاط ضعف و قوت، راهکارهای برون‌رفت از بن‌بست‌ها، پیشنهادات و چگونگی اجرای احسن این سیاست‌گذاری هستیم و حتی می‌توان به بررسی ضرورت ادامه‌ی این خط‌مشی در شرایط کنونی با تغییر سازوکارها پرداخت... بررسی کارکردها و ضرورت وجودی اردوهای جهادی با همان اهدافی که در ابتدای انقلاب اسلامی برای پیشبرد آرمان‌های نظام، برنامه‌ریزی گردیده بود این مهم را به‌عنوان یک پژوهش علمی، برای تحقیق و تعمق در عملکرد این سیاست‌گذاری را لازم و ضروری می‌گرداند.

۳-۱- اهمیت موضوع

بر اساس مدل راجر کب و همکاران، درباره‌ی چگونگی ورود یک مشکل به دستور کار دولت‌ها، اردوهای جهادی را می‌توان مدل "ابتکار از خارج" دانست که بر مبنای این مدل ابتدا مشکلات از طریق گروه‌های غیر حکومتی مطرح‌شده و سپس، توجه افکار عمومی به آن جلب شده و در نتیجه به دستور کار حکومت وارد می‌شود. (الوانی و شریف زاده، ۱۳۸۷، ص ۷۳) لذا پس از ورود گروه‌های جهادی دانشگاهی به مساله‌ی محرومیت‌زدایی در اوایل انقلاب که مطابق

با اهداف انقلاب بود نظر مسئولین را به خود جلب نمود و در سال ۱۳۶۱ در اساسنامه سپاه پاسداران انقلاب اسلامی که به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید مشارکت در عملیات و خدمات امدادی در بروز بلاها و جهاد سازندگی بنا به درخواست دولت توسط بسیج ابلاغ گردید و در سال ۸۵ آیین‌نامه‌ی اردوهای هجرت با محوریت گروه‌های جهادی به تصویب هیات دولت رسید و به تبع آن در سال‌های کنونی در قوانین چهارم و پنجم توسعه و سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ به آن اشاره گردیده است

۱-۴- مساله اصلی

در این نوشتار با استفاده از "مدل فرایندی" سیاست‌گذاری، به دنبال تحلیل سیاست اردوهای جهادی در بسیج سازندگی و در واقع فهم چرایی و چگونگی راه‌اندازی اردوهای جهادی و تدوین لوایح و قوانین مربوط به آن (توجه به مبانی و پیش‌فرض‌ها)، اجرا و ارزیابی آن بر اساس مراحل مطرح در مدل فرایندی سیاست‌گذاری می‌باشیم. مطالعه فرایند سیاست‌گذاری این اردوها، ضمن کمک در جهت دستیابی به شناختی جامع از ابعاد، مبانی و کشف و شناسایی نقاط ضعف و قوت آن، زمینه را برای رفع کاستی‌ها و ارتقای کیفیت سیاست‌گذاری در این عرصه را فراهم می‌آورد.

بر این اساس در پژوهش حاضر سؤال اصلی آن است که تحلیل سیاست‌گذاری اردوهای جهادی بر اساس مدل فرایندی چه نتایج دارد؟ و گام‌های این فرایند به چه شکل طی شده‌اند؟ که در ذیل آن به سؤالات فرعی ذیل نیز مدنظر می‌باشد

- مسائل و معضلات (تشخیص و شناسایی مساله) مربوط به اردوهای جهادی چه می‌باشند؟
- اهداف (کلان- خرد) اردوهای جهادی شامل چه مواردی هستند؟
- نحوه‌ی صورت‌بندی و تدوین راه حل سیاستی اردوهای جهادی چگونه هستند؟
- چالش‌های مرتبط با اجرا و اخذ بازخوردهای اردوهای جهادی شامل چه مواردی می‌باشند؟
- ارزیابی سیاست اجراشده ناظر به اسناد بالادستی مرتبط با اردوهای جهادی به چه صورت می‌باشد؟

۲- ادبیات موضوع و پیشینه

۲-۱- ادبیات نظری

- تحلیل سیاست

مطالعات سیاست‌گذاری عمومی، از جمله روش‌های تحلیل سیاست و از جمله رشته‌هایی است که در علوم اجتماعی در چندین دهه گذشته بسط و گسترش یافته است. تحلیل سیاست برای درک بهتر فرایند سیاست‌گذاری و تأمین دانش مرتبط سیاسی قابل اتکاء برای تصمیم‌گیران سیاسی درباره مسائل اجتماعی و اقتصادی پدیدار شد (Fischer et al, 2007) « ویلیام دان» به‌عنوان یک‌رشته کاربردی از تحلیل سیاست یاد می‌کند که در آن از روش‌های متعدد تحقیق و استدلال برای تولید و تغییر اطلاعات مرتبط سیاسی استفاده می‌شود. تحلیل سیاست‌گذاری عمومی، یک‌رشته علمی حل مساله است که نظریه‌ها، روش‌ها و یافته‌های حقیقی علوم رفتاری و اجتماعی را مبنا قرار می‌دهد و می‌خواهد تعیین کند که کدام‌یک از سیاست‌های پیشنهادی مختلف در دستیابی به اهدافی که ارائه شده است با در نظر گرفتن روابطی که بین اهداف و سیاست‌ها است بیشترین تأثیر را دارد. (Nagel, 1999)

تحلیل سیاست یک فعالیت عقلانی است که طی فرایندی متشکل از اقدامات لزوماً سیاسی است که می‌توان آن‌ها را به‌عنوان فرایند سیاست‌گذاری قلمداد نمود و نظیر مجموعه‌ای از مراحل زمان‌بندی‌شده‌ی به هم مرتبط تجسم کرد: تهیه دستور کار، تدوین و تنظیم سیاست، اتخاذ سیاست، تحقق سیاست، برآورد سیاست رویه‌های مخصوص تحلیل سیاست، برای به وجود آوردن اطلاعات در مراحل مخصوص فرایند سیاست‌گذاری مناسب خواهند بود. (Dunn, 1994)

تحلیل سیاست متمرکز بر فرایند سیاست‌گذاری و با نظر به گام‌ها و مراحل آن صورت می‌پذیرد. پیش از تحلیل سیاست‌گذاری اردوهای جهادی به تفصیل به فرایند سیاست‌گذاری عمومی، سپس ساست گذاری فرهنگی و شرح گام‌های آن خواهیم پرداخت.

- سیاست‌گذاری عمومی

تعاریف متنوعی از سیاست‌گذاری عمومی مطرح شده است که بر اساس آن پیر مولر آن را دولت در عمل تعریف می‌کند (مولر، ۱۳۷۸، ص ۱۳) و یا " فیلیپ برود " از اساتید دانشگاه سوربن، سیاست‌گذاری عمومی را تجلی اراده حکومت در عمل (یا خودداری از عمل) می‌داند و آن‌ها را به عنوان مجموعه‌هایی ساختاری و دارای مقاصد، اعمال و تصمیمات در نظر گرفت که قابلیت نسبت به اقتدار عمومی در سطوح محلی، ملی و بین‌المللی را داشته باشد. (وحید، ۱۳۸۰، ص ۱۸۶) می‌توان گفت که سیاست‌گذاری عمومی، برآیندی از فعالیت‌ها و کنش‌های دولت در پاسخ به مسائل اجتماعی است. مسائل اجتماعی نیز در این موضوع، دایره‌ای از موقعیت‌های عمومی است که در وضعیت موجود قابل قبول نیست و برای حل شدن نیاز به مداخله می‌باشد مواردی چون تخریب محیط‌زیست، دستیابی به بهداشت و خدمات بهداشتی، امنیت محیط کار، حفظ حقوق شهروندان و مواردی شبیه به این در این دایره جای خواهند گرفت. اصطلاح

سیاست‌گذاری عمومی در برابر سیاست‌های غیرعمومی و شخصی قرار می‌گیرد که به فعالیت‌های افراد و گروه‌ها در راستای مسائل شخصی باز می‌گردد. (ملک محمدی، ۱۳۸۵، ص ۱۷۷)

- سیاست‌گذاری فرهنگی

از آنجاکه هیچ وفاقی درباره مفهوم بی‌حدوحصر «فرهنگ» وجود ندارد، بنابراین تعریف دقیق سیاست‌گذاری فرهنگی نمی‌تواند بدون توجه به تعریف فرهنگ انجام گیرد. پس سیاست‌گذاری فرهنگی با تعریف فرهنگ و شناسایی حدود و ثغور آن شکل می‌گیرد به طوری که با تعریف فرهنگ، دامنه و گستردگی سیاست‌ها مشخص می‌گردد. در این زمینه اشتریان معتقد است که «تعریف ما از فرهنگ - هر چه باشد - تأثیری در فرآیند سیاست‌گذاری ندارد؛ اما آنجا که باید دامنه سیاست‌ها و حوزه عمل دولت و نهادهای عمومی (مثلاً سازمان فرهنگی - هنری شهرداری تهران) مشخص شود، قطعاً مشخص شدن تعریف سیاست‌گذاران از فرهنگ ضرورت می‌یابد. این تعریف از سویی اهداف و مقاصد فرهنگی و از سوی دیگر حوزه عمل، ویژگی‌های مدیران و مدیریت فرهنگی و حتی برنامه‌ریزی‌ها را جهت می‌دهد». (اشتریان، ۱۳۹۱، ص ۲۹-۳۰)

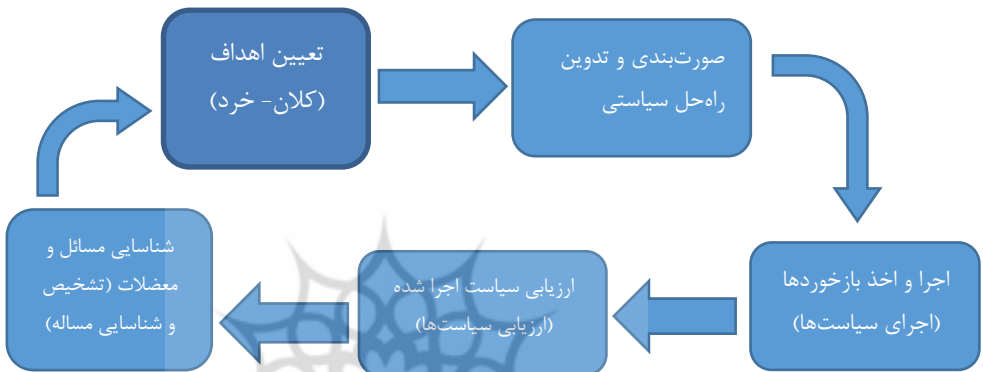
در مجموع می‌توان گفت سیاست‌گذاری فرهنگی شامل اصول و راهبردهای کلی و عملیاتی شده‌ای است که بر نوع عملکرد فرهنگی یک نهاد اجتماعی استیلا دارد. به این اعتبار، منظومه‌ای سامان‌یافته از اهداف نهایی درازمدت و میان‌مدت قابل‌سنجش و نیز ابزارهای وصول به آن اهداف را در بر می‌گیرد. به عبارت دیگر سیاست‌گذاری فرهنگی، نوعی توافق رسمی و اتفاق نظر مسئولان و متصدیان امور در تشخیص، تعیین و تدوین مهم‌ترین اصول و اولویت‌های لازم و ضروری در فعالیت فرهنگی است و راهنما و دستورالعمل برای مدیران فرهنگی خواهد بود (وحید، ۱۳۸۲، ص ۵۵، اصول سیاست فرهنگی ج.۱. ۱۳۷۱، ص ۲)

- مدل فرایندی

این مدل از پرکاربردترین مدل‌ها در سیاست‌گذاری عمومی است که برای اولین بار توسط چارلز جونز استاد آمریکایی علوم سیاسی، ارائه گشته و سپس به وسیله دیگر متخصصین سیاست‌گذاری عمومی، عمومیت داده شد است. او معتقد بود که عملکرد دولت را بایستی عینی و علمی مطالعه کرد تا بتوان به ارائه نظر درباره «چگونه بودن» آن پرداخت. او عملکرد دولت و تصمیم‌گیران را به ۵ مرحله به هم وابسته تقسیم می‌کند: ۱- مرحله شناخت مشکل و قرار گرفتن مشکل در دستور کار حکومت ۲- ارائه راه‌حل‌ها ۳- تصمیم‌گیری ۴- مرحله اجرا ۵- ارزیابی (وحید، ۱۳۸۰، ص ۱۹۱) به تناسب موضوع و با توجه به امکان دسترسی به اطلاعات، موضوع مذکور (روند اردوهای جهادی در بسیج) با توجه به مراحل ذیل که تلفیق و اقتباسی از اندیشه محققان سیاستی است مورد مذاقه و بحث نظری قرار می‌گیرد.

۱. شناسایی مسائل و معضلات (تشخیص و شناسایی مساله)
۲. تعیین اهداف (کلان- خرد)
۳. صورت‌بندی و تدوین راه‌حل سیاستی
۴. اجرا و اخذ بازخوردها (اجرای سیاست‌ها)
۵. ارزیابی سیاست اجراشده (ارزیابی سیاست‌ها)

شکل شماره ۱. چرخه سیاست‌گذاری در مدل فرایندی

۲-۲- پیشینه پژوهش

پژوهش‌های متنوعی تاکنون در حوزه گروه‌های جهادی و بسیج‌سازندگی با روش‌های مختلف کمی و کیفی صورت گرفته است اما به مسئله‌ی سیاست‌گذاری در اردوهای جهادی تاکنون پرداخته نشده است.

جدول شماره ۱. فهرست پیشینه تحقیق مرتبط با اردوهای جهادی

نویسندگان-روش استفاده‌شده	اهداف و یا سؤالات اصلی	مهم‌ترین یافته‌ها
امامی و باقری نصرآبادی (۱۳۹۴)- مصاحبه با ۱۰ نفر از متصدیان بسیج‌سازندگی و استخراج ۱۷ بند از بیانات امام خمینی ره و مقام معظم رهبری دام عزه با استفاده از روش تحلیل مضمون	طراحی چارچوب نهادی برای شناسایی و انجام کارآفرینانه مأموریت‌های بسیج‌سازندگی که مؤلفه‌های آن با استفاده از شاخص‌های بومی تکمیل و تدوین شده است	مهم‌ترین نتیجه این مقاله ارائه چارچوبی است که به مثابه یک نقشه راه عملیاتی است که با توجه به شاخص‌های طراحی‌شده، وضعیت نهادی عرصه‌های سازندگی در کشور، قابل شناخت است. از طرف دیگر در ۴ سطح، راهبردهایی

<p>برای اقدام کارآفرینانه متناسب با شرایط موجود در نظر گرفته شده که این راهبردهای کلی متناسب با هر شرایط و موقعیت خاص مکانی و زمانی، جهت کلی حرکت بسیج سازندگی را مشخص می‌کند.</p>		
<p>تحلیل نتایج بیانگر آن است که جامعه‌ی آماری مذکور، در تمامی سطوح توانمندسازی در حد قابل قبول بوده، ولی در توانمندی شناختی کافی (مشمول بر احساس مؤثر بودن، احساس شایستگی، معناداری و حق انتخاب) دارای ضعف است و می‌بایست تقویت این حوزه نیز مدنظر مسئولین به‌منظور ایفای نقش قوی‌تر بسیجیان در راستای تحقق اهداف شعارهای اقتصادی سال‌های اخیر باشد.</p>	<p>بررسی توانمندسازی بسیجیان، راهبردی برای تحقق اهداف اقتصادی کشور</p>	<p>نوروزی و همکاران (۱۳۹۲) - با توزیع تصادفی ۱۸۰ پرسش‌نامه در بین بسیجیان شهر زنجان که از روایی و پایایی کافی برخوردار بوده با استفاده از نرم‌افزار spss19 به تحلیل آن با آزمون تی پرداخته است</p>
<p>نتیجه اینکه: فعالیت‌ها و اقدامات انجام شده در عرصه‌های: اشتغال‌زایی و کارآفرینی، عمران و آبادانی، بهداشت و درمان، آموزش، کشاورزی و منابع طبیعی، محیط‌زیست و فرهنگ با بیش از صد میلیون نفر ساعت در یک دوره ده‌ساله در تسریع و تسهیل فرایند توسعه پایدار و حمایت از طبقات محروم مؤثر واقع شده است. بسیج در این فرایند با ارائه چهره کارآمد از نظام اسلامی در پاسخ به نیازهای اولیه مناطق محروم، مقابله با فقر و محرومیت، جلب مشارکت مردمی، بهبود رضایت اجتماعی، تقویت سرمایه اجتماعی، تولید قدرت و امنیت نرم در سطح ملی، امنیت همه‌جانبه و فراگیر را به ارمغان آورده است.</p>	<p>بررسی نقش بسیج سازندگی در امنیت پایدار</p>	<p>عبدالملکی و احمدوند (۱۳۹۲) - با روش توصیفی - تحلیلی</p>

<p>تحلیل داده‌ها در سطح شهرستان دشتی حاکی از آن بود که بخش کاکلی محروم‌ترین بخش شهرستان دشتی و دهستان‌های کاکلی و چغاور به ترتیب محروم‌ترین مناطق روستایی بودند. با تعیین دقیق و سلسله‌مراتبی مناطق محروم از سطح شهرستان به بخش و از بخش به دهستان و از دهستان به روستا می‌توان کانون‌های محرومیت را شناسایی کرد و پس از مشخص نمودن منطقه هدف، با شناخت علمی و نیازسنجی دقیق از شاخص‌های موردنیاز هر منطقه، می‌توان شاخص‌های هدف را شناسایی و نسبت به رفع آن‌ها اقدام نمود.</p>	<p>معرفی الگوی علمی شناسایی مناطق بسیار محروم در جهت هدفمندسازی نظام حرکت‌های جهادی در استان بوشهر. شهرستان دشتی</p>	<p>زارعی و رحمانیان کوشکی (۱۳۹۹) - با روش توصیفی - تحلیلی و شیوه جمع‌آوری اطلاعات به صورت اسنادی همچنین با توجه به داده‌ها و اطلاعات جداول و فرم‌های رایج آمارنامه سرشماری نفوس و مسکن (سال ۱۳۹۰ استان بوشهر)</p>
<p>با بررسی ابعاد دیگر از نقش سازمان بسیج در ایجاد اعتماد اجتماعی و شبکه‌سازی، مشروعیت بخشی و مشارکت مردمی می‌پردازد.</p>	<p>بررسی نقش سازمان بسیج مستضعفین به عنوان سرمایه اجتماعی در جمهوری اسلامی</p>	<p>ازگلی (۱۳۹۹) - با استفاده از روش کیفی اسنادی</p>
<p>نتایج به دست آمده عبارت‌اند از: رسیدگی به محرومان، انتقال گفتمان خدمت، آسیب‌شناسی اجتماعی روستا، پر کردن اوقات فراغت، ایجاد خدمات عمومی، مهاجرت نکردن روستائیان و تسهیل بروکراسی می‌باشد.</p>	<p>بررسی اردوهای جهادی به عنوان یکی از کارکردهای اجتماعی انقلاب اسلامی</p>	<p>افتخاری و حسین زاده (۱۳۹۵) - با روش ترکیبی به این صورت که برای تحلیل پدیده اردوی جهادی از نظریه سیستم‌ها و برای تبیین ورودی‌های سیستم از روش گردآوری اطلاعات به صورت مصاحبه و در ادامه برای تحلیل داده‌ها از روش داده بنیاد بهره برده است</p>
<p>نتایج آن به دو دسته اجتماعی و سیاسی تقسیم شده است که دسته سیاسی مشتمل بر ۴ کارکرد است که عبارت‌اند از: مشارکت سیاسی، جامعه‌پذیری سیاسی، صدور انقلاب و تقویت بینش و بصیرت دینی و انقلابی و دسته اجتماعی عبارت‌اند از: رسیدگی به محرومین، پر</p>	<p>بررسی کارکردهای سیاسی و اجتماعی اردوی جهادی</p>	<p>حسین زاده (۱۳۹۵) - گردآوری و استخراج داده‌ها با روش مشاهده مشارکتی و مصاحبه انجام شده است و با استفاده از روش داده بنیاد به تجزیه و تحلیل پرداخته است</p>

کردن اوقات فراغت و ایجاد خدمات عمومی است.		
یافته‌های پژوهش مؤید این است که نگرش مردم در روستاهای خراسان شمالی نسبت به عملکرد اردوهای جهادی پزشکی در دو بعد "اثربخشی" و "کارایی" دارای امتیاز خوب بوده و نشانگر دیدگاه مثبت نسبت به عملکرد اردوهای جهادی پزشکی است	بررسی نگرش مردم نسبت به عملکرد اردوهای جهادی پزشکی در روستاهای خراسان شمالی	امیرپور و احمدی (۱۴۰۰) - با روش پیمایش از نوع مطالعات همبستگی و نمونه‌گیری تصادفی - طبقه‌ای با پرسش‌نامه محقق ساخته این پژوهش را انجام داده‌اند
۱۸ عامل اصلی موفقیت را شناسایی کردند و ۹ عامل کلیدی موفقیت اردوهای جهادی بسیج دانشجویی در سه مرحله قبل، حین و بعد از اردو مشخص گردید. بدین شرح عوامل کلیدی موفقیت قبل از اردو دارای بیشترین تأثیر بر عملکرد اردوهای جهادی سازمان بسیج دانشجویی و عوامل کلیدی موفقیت بعد و حین اردو به ترتیب در اولویت‌های بعدی هستند.	تعیین و اولویت‌بندی عوامل کلیدی موفقیت در اردوهای جهادی سازمان بسیج دانشجویی	رضایی قهرودی و مردانی (۱۳۹۳) - به روش توصیفی- تحلیلی و روش مطالعات کتابخانه‌ای با مصاحبه هدفمند با خبرگان، عوامل اصلی موفقیت را شناسایی کردند و در نهایت با توزیع پرسش‌نامه محقق ساخته در بین جامعه آماری تحقیق، عوامل کلیدی موفقیت اردوهای جهادی بسیج دانشجویی در سه مرحله قبل، حین و بعد از اردو مشخص گردید

وجه نوآوری مقاله حاضر نسبت به مطالعات پیشین:

پژوهش حاضر به دنبال تحلیل سیاست‌گذاری اردوهای جهادی در بسیج با استفاده از مدل فرایندی در ۵ مرحله است که با سند پژوهی اسناد سیاستی مرتبط با اردوهای جهادی و مصاحبه‌های موجود با مسئولین و نخبگان عرصه‌ی اردوهای جهادی به بررسی این سیاست‌گذاری و تحلیل چالش‌ها، آسیب‌شناسی و نقاط قوت آن خواهد پرداخت که هم در روش که از نوع فرایندی است و هم در اهداف که خارج از طراحی چارچوب نهادی و معرفی الگوی علمی از این اردوها و یا بررسی توانمندی بسیجیان و یا نقش سازمان بسیج در اردوهای جهادی و یا با صرف نگاه به کارکردهای این اردوها، نگرش مردم به آن و عوامل موفقیت در آن به این موضوع پرداخته است که تاکنون از این منظر مورد بررسی و تحلیل قرار نگرفته است.

۳- روش تحقیق

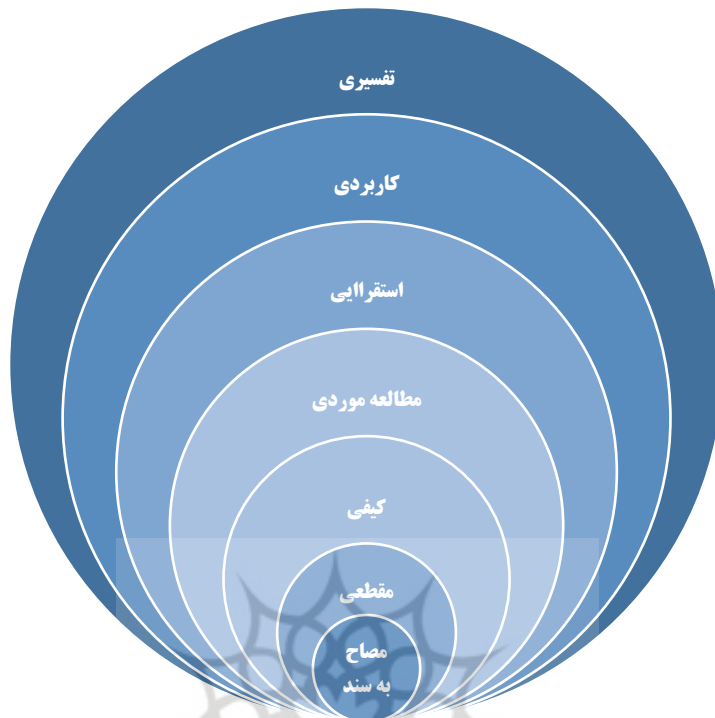
۳-۱- نوع تحقیق

پارادایم پژوهش حاضر، تفسیرگرایی و از نظر رویکرد استقرایی، ناظر به هدف کاربردی و از نظر نوع پژوهش کیفی می‌باشد.

۳-۲- استراتژی کلی تحقیق

این تحقیق برای درک و تبیین بهتر از اردوی جهادی از روش کیفی با استراتژی اکتشافی با تأکید بر مطالعه موردی (اردوهای جهادی) استفاده نموده است. لایه‌های پژوهش حاضر بر اساس مدل اقتباسی از پیاز پژوهش (ساندرز^۱ و دیگران؛ دانایی‌فرد و همکاران، ۱۳۹۲) در شکل ۱ نشان داده شده است

شکل ۲- پیمز پژوهش

۳-۳- روش‌های گردآوری داده‌ها

شیوه‌های گردآوری اطلاعات در ۵ گام مدل فرایندی به شرح ذیل می‌باشد:

گام اول: روش اسنادی استفاده شده است و بندهای مرتبط با بحث تشخیص مساله از اسناد مرتبط که در ذیل بدان اشاره شده انتخاب و مورد بررسی قرار گرفتند. در گام دوم نیز با رجوع به اسناد بالادستی و منویات امامین انقلاب در موضوع تعیین اهداف، به بررسی و انتخاب اهداف منتج گردید. در گام سوم که صورت‌بندی و تدوین راه حل سیاستی است، مراحل و فرایند تشکیل گروه جهادی را بر اساس اسناد موجود در مدیریت اردوی جهادی معاونت سازندگی سازمان بسیج سازندگی کشور مورد بررسی قرار گرفت. در گام چهارم که گام اجرا و بازخورد است از مصاحبه‌های موجود از ۲۴ نفر مسئولین کشوری، استانی و فعالان اردوهای جهادی (منتشر شده در سایت‌ها و خبرگزاری‌ها) استفاده گردید و در گام نهمی نیز با استناد به اسناد بالادستی، یافته‌های موجود در گام چهارم مورد بررسی و تطبیق قرار گرفت.

در پژوهش حاضر جهت بررسی گام اول، دوم، سوم و پنجم مدل فرآیندی از گزارش‌ها و اسناد مرتبط به شرح ذیل استفاده شده است:

جدول شماره ۲. فهرست سیاست‌های مرتبط با اردوهای جهادی

ردیف	عنوان سیاست (قانون، مصوبه یا آیین‌نامه)	نهاد مربوطه	تاریخ تصویب
۱	اساسنامه سپاه پاسداران انقلاب اسلامی	مجلس شورای اسلامی	۱۳۶۱/۶/۱۵
۲	سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی	مجمع تشخیص مصلحت نظام	آذرماه ۱۳۸۲
۳	قانون برنامه ۵ ساله چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی	مجلس شورای اسلامی	۱۳۸۳/۷/۱۱
۴	آیین‌نامه اردوهای هجرت	مصوبه هیات دولت	۱۳۸۵/۳/۲۴
۵	قانون اصلاح اختیارات سازمان بسیج سازندگی نیروی مقاومت بسیج سپاه پاسداران انقلاب	مجلس شورای اسلامی	۱۳۸۶/۱۱/۲
۶	آیین‌نامه اجرای قانون اصلاح اختیارات سازمان بسیج سازندگی	مصوبه هیات دولت	۱۳۹۵/۱۰/۱۲
۷	قانون برنامه ۵ ساله ششم توسعه	مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵/۱۲/۱۴
۸	فرمان نه گانه رهبری خطاب به جهادگران	-	۱۳۹۸/۵/۱۰

هم‌چنین در پژوهش حاضر ناظر به گام چهارم اجرا و اخذ بازخوردها از مصاحبه‌ی ۲۴ نفر از مسئولین کشوری و استانی اردوهای جهادی و فعالان موفق در این عرصه (منتشر شده در سایت‌ها و خبرگزاری‌ها) نیز استفاده شده است.

جدول شماره ۳. فهرست مصاحبه‌های منتشر شده مسئولین کشوری و استانی و فعالان موفق در عرصه اردوهای جهادی

ردیف	نام و نام خانوادگی	مسئولیت	کد اختصاصی مصاحبه
۱	سردار محمد زهرایی	معاونت بسیج سازندگی کل کشور	م ۱
۲	سردار مجید خراسانی	رئیس اسبق سازمان بسیج سازندگی کل کشور	م ۲
۳	سردار بهمن ریحانی	فرمانده وقت سپاه حضرت نبی اکرم (ص) استان کرمانشاه	م ۳

۴ م	مستول اردوهای جهادی سازمان بسیج دانشجویی کشور	صادق مفرد	۴
۵ م	رئیس سازمان بسیج سازندگی استان فارس	اسماعیل قزل سفلی	۵
۶ م	مستول سازمان بسیج دانشجویی استان ایلام	محمد ملکی	۶
۷ م	مستول اسبق بسیج سازندگی استان یزد	سید محمد میرقانعی	۷
۸ م	مدیرکل دفتر امور زنان و خانواده استانداری خراسان جنوبی	فرشته اسدزاده	۸
۹ م	مستول مجمع جهادگران استان فارس	علی اصغر قاسمی	۹
۱۰ م	مستول اردوی جهادی دانشگاه صنعتی شریف	جواد نایب‌کبیر	۱۰
۱۱ م	مستول گروه جهادی دانشگاه سمنان	سید میلاد موسوی	۱۱
۱۲ م	مستول گروه جهادی دانشگاه علوم پزشکی مشهد	مصطفی زاهدی	۱۲
۱۳ م	مستول بسیج دانشجویی دانشگاه باهنر کرمان	فاطمه طاری بخش	۱۳
۱۴ م	یکی از مسئولین گروه جهادی بسیج شرق تهران	ایمان ایرانی	۱۴
۱۵ م	یکی از مسئولین گروه جهادی بسیج غرب تهران	مریم عصارزاده	۱۵
۱۶ م	مدیرگروه جهادی موفق در عرصه ی سازندگی	حسن چراغی	۱۶
۱۷ م	مستول گروه جهادی شهید شوشتری استان یزد	علیرضا زارع	۱۷
۱۸ م	مستول گروه جهادی سیدالشهداء اردبیل	علی اکبر بیرامی	۱۸
۱۹ م	مستول گروه جهادی فدائیان امیرالمومنین (ع)	محمد رضا بابایی	۱۹
۲۰ م	جهادگر نمونه دانشگاه فرهنگیان خراسان جنوبی	فاطمه رضایی	۲۰
۲۱ م	جهادگر موفق و برتر دانشگاه فرهنگیان خراسان جنوبی	فاطمه خسروی	۲۱
۲۲ م	مستول گروه جهادی حاج کاظم رستگار تهران	هادی جهانگیری	۲۲
۲۳ م	مستول گروه جهادی مشعر قم	حمزه معلی	۲۳
۲۴ م	مستول گروه جهادی «وتر» دانشگاه شهید رجایی	امیرحسین قاسمی	۲۴

۳-۴- روش‌های تحلیل داده‌ها

پس از گردآوری مطالب بامطالعه اسنادی و کتابخانه‌ای از بیانات رهبری، مقالات و مصاحبه‌های مسئولین کشوری و استانی و فعالان این عرصه، به تحلیل سیاست‌گذاری اردوهای جهادی بر اساس "مدل فرایندی" با ۵ گام شامل: شناسایی مسائل و معضلات (تشخیص و

شناسایی مساله، تعیین اهداف (کلان- خرد)، صورت‌بندی و تدوین راه‌حل سیاستی، اجرا و اخذ بازخوردها (اجرای سیاست‌ها)، ارزیابی سیاست اجرا شده (ارزیابی سیاست‌ها) پرداخته شد. در این راستا باید اشاره نمود که برای تدوین گام اول، دوم، سوم و پنجم با نگاه سند پژوهشی مطالب مرتبط ناظر به جدول شماره ۲ مرتبط با هر گام استخراج و در متن استفاده شد اما در گام چهارم (اجرای سیاست‌ها) مصاحبه‌ها با استفاده از کدگذاری داده‌ها ناظر به روش تحلیل محتوای کیفی (در قالب مفاهیم، مقوله‌های فرعی و اصلی) طبقه‌بندی شد. بدین گونه که داده‌های مستخرج از متن‌ها و گزاره‌های منتخب مصاحبه، مقوله‌بندی شده و در یک نظام مقوله‌بندی قرار گرفت. در ادامه مقوله‌های فرعی به‌صورت منظم و ساختمند در دسته‌بندی کلان و جامع تحت عنوان مقوله‌های اصلی (محوری) طبقه‌بندی شده‌اند که بر این اساس چالش‌های حوزه اجرا احصاء گردید. در مجموع ۲۱۲ گزاره منتخب مشخص گردید که پس از تحلیل همه‌ی آن‌ها و جمع‌بندی نهایی ۳ مقوله اصلی و ۸ مقوله فرعی به دست آمد که در گام چهارم تشریح شدند.

۵-۳-جامعه و نمونه

جامعه آماری این تحقیق شامل ۲۴ نفر مسئولین کشوری، استانی و فعالان اردوهای جهادی (منتشرشده در سایت‌ها و خبرگزاری‌ها) طی سال‌های ۱۳۹۰-۱۴۰۲ می‌باشد که از تکنیک تمام شماری استفاده شده است. به‌بیان دیگر با بررسی در بستر فضای مجازی و نیز پرسش از مسئولین سازمان بسیج همه‌ی مصاحبه‌های صورت گرفته (۲۴ مصاحبه) مدنظر قرار گرفت.

۶-۳-روایی و پایایی ابزار جمع‌آوری اطلاعات

برای قابل اعتماد بودن پژوهش‌های کیفی، معیارهایی مانند باورپذیری، انتقال‌پذیری، قابلیت اطمینان (اطمینان‌پذیری) و تأییدپذیری ارائه شده است (محمدپور، ۱۳۹۰، ص ۱۸۴). برای سنجش باورپذیری تلاش شد پس از استخراج مقولات اصلی و فرعی موارد در اختیار دو نفر از دانشجویان دکتری و نیز دو استاد مرتبط قرار داده شد و نظرات اصلاحی آن‌ها در تجزیه و تحلیل اعمال شود. برای تأمین انتقال‌پذیری، ارائه‌ی تفصیلی همه‌ی جزئیات مرتبط با فرایند تحقیق و زمینه‌ای که تحقیق در آن انجام شده در گزارش پژوهش مدنظر قرار گرفت. جهت اطمینان‌پذیری و تأییدپذیری تلاش شد تا فرایند تحلیل (کدگذاری، مقوله‌بندی، مقوله‌های اصلی و فرعی) با هدف امکان‌پذیری بازبینی و موشکافی توسط دیگران محققان و پژوهشگران به‌صورت کامل تشریح شود. جهت پایایی نیز از پایایی بین دو کدگذار و پایایی بازآزمون (شاخص ثابت) استفاده شد. در پایایی بین دو کدگذار از یک دانشجوی دکتری درخواست شد هم‌زمان با خود محقق چهار مصاحبه را کدگذاری نماید که در نهایت از تعداد کل کدها ۱۰۲، تعداد کل توافقات بین

کدها ۶۴ و تعداد کل عدم توافقات بین کدها برابر با ۱۹ شد که بر اساس فرمول پایایی ۸۱ درصد تحقق یافت که چون بیشتر از شصت درصد است می‌توان گفت که درصد پایایی بین کدگذاران در این پژوهش تأیید می‌شود. ناظر به پایایی بازآزمون (شاخص ثابت) نیز چهار مصاحبه انتخاب و پژوهشگر هر کدام از آن‌ها را دوبار در فاصله زمانی ۱۵ روزه کدگذاری نمود. نتایج نشان داد تعداد کل کدها در فاصله زمانی ۱۵ روز برابر با ۱۳۵ کد، تعداد کل توافقات بین کدها در این دو زمان ۹۱ و تعداد کل عدم توافقات در این دو زمان ۲۲ است. پایایی بازآزمون در مجموع برابر با ۸۳ درصد است که با توجه به بیشتر بودن از شصت درصد می‌توان اشاره کرد که پایایی کدگذاری‌های این پژوهش مورد تأیید است.

۴- یافته‌های تحقیق

گام اول: شناسایی مسائل و معضلات (تشخیص و شناسایی مساله)

نخستین مرحله‌ای که در روش سیاست‌گذاری فرهنگی مورد بحث قرار می‌گیرد، شناخت مسأله یا معضلی فرهنگی است که قرار است برای آن تدبیری اندیشیده شود (مسأله یا موضوع سیاست‌گذاری). ارزیابی و تجزیه و تحلیل یک مسأله یا معضل فرهنگی، گامی اساسی در سیاست‌گذاری فرهنگی است. (اشتریان، ۱۳۹۱، ص ۲۷) این امر البته در هر پژوهشی، خصوصاً در پژوهش‌های علوم اجتماعی بسیار ضروری است، چرا که تا تعریف و شناخت درستی از درد نداشته باشیم قهراً از ارائه‌ی درمان ناتوان خواهیم بود. (اشتریان، ۱۳۸۹، ص ۸۶) حال اگر مساله به صورت عینی تشخیص داده نشود و یا سیاست‌گذاری معطوف به هدفی ارزشی یا هنجاری یا نباشد سیاست‌گذاری بر اساس امر خیالی مبتنی خواهد شد که نامناسب‌ترین شکل سیاست‌گذاری می‌باشد. (اشتریان، ۱۳۹۱، ص ۲۹-۳۰) به نظر می‌رسد در حیطه اردوهای جهادی، بسیج، معطوف به آرمان و هدف ارزشی در قالب و چهارچوب نظام اسلامی بوده است. به عبارت دیگر این طرح در راستای منویات مقام معظم رهبری، فرمان ایشان در ۱۷ اردیبهشت ۱۳۷۹ مبنی بر تشکیل « بسیج سازندگی و گروه‌های جهادی » صورت پذیرفت و ناظر بر خدمت‌رسانی برای تحقق عدالت و پیشرفت است. در این زمینه ایشان یکی از اهداف مهم اردوهای جهادی را این‌گونه بیان کرده‌اند که: « شعار "خدمت‌رسانی برای تحقق عدالت و پیشرفت" را همگانی کنید. منظومه‌ی معرفتی اسلام در این باره را که مشتمل بر صدها درس از لزوم انفاق و لزوم تعاون در برّ و تقوا و لزوم نفع رساندن به مردم و لزوم قیام به قسط و امثال این‌ها است، در برابر میلیون‌ها جوان کشور بگذارید (پیام به اعضای گروه‌های جهادی و بسیج سازندگی ۱۱ مرداد ۱۳۹۸) در مجموع پیرامون صورت‌بندی مساله و مشکل سیاستی ناظر بر

تحقق منویات و اهداف مقام معظم رهبری دو محور « حرکت بسیجیان در جهت ایجاد معیارهای مقام عظمی ولایت » و « تدبیر سازمان بسیج جهت ایجاد یک حرکت دسته‌جمعی جهادی برای تحقق منویات در عرصه‌های مختلف » ملاک عمل واقع شده که ثمره عملی آن راه‌اندازی بسیج سازندگی از مجرا و معبر طرح اردوهای جهادی می‌باشد.

گام دوم: تعیین اهداف (کلان - خرد)

اهداف را می‌توان به دو سطح کلان و خرد تقسیم نمود تا بر اساس آن سیاست‌های راهبردی و اجرایی تعیین گردد (پیروز و دیگران، ۱۳۸۳، ص ۲۴) یا به عبارت دیگر می‌توان آن‌ها را به اصلی و فرعی تقسیم نمود. علی‌القاعده اهداف کلان و حتی خرد می‌بایست بر اساس نگاه و منظر رهبری انقلاب تعیین شود تا سیاست‌ها و راهبردهای اجرایی مشخص و معین گردد. سرلشکر پاسدار حسین سلامی فرمانده کل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در پیامی به مناسبت سالروز تأسیس «بسیج سازندگی» پیامی صادر کرد که در بخشی از پیام ایشان آمده است: ۱۷ اردیبهشت‌ماه هر سال یادآور «تشکیل بسیج سازندگی» در سال ۱۳۷۹ به فرمان رهبر عظیم انقلاب اسلامی (مدظله‌العالی) از جلوه‌های الطاف الهی و برکات انقلاب اسلامی و نقطه عطف درخشان تاریخی در حرکت‌های جهادی برای سازندگی و خدمت‌رسانی به مردم و محرومیت‌زدایی از سیمای میهن اسلامی است. کارآفرینی و اشتغال، محرومیت‌زدایی، اقتصاد مقاومتی، حرکت‌های جهادی و انجام پروژه‌های عمرانی و خدمات اجتماعی، کمک‌های مؤمنانه، مهارت‌آموزی، ارائه خدمات بهداشت و درمان و ده‌ها محور و مؤلفه معنادار دیگر مردم‌یاری در زمره فعالیت‌های صادقانه و خالصانه بسیج سازندگی در اقصی نقاط این سرزمین، منشأ خیر و برکت و خدمات ارزنده برای مردم نجیب و صبور ایران عزیز بوده است (سردار سلامی، ۱۴۰۲) بدین منظور می‌توان این‌طور عنوان کرد که طرح اردوهای جهادی بر مبنای یک هدف کلان یا اصلی و دو هدف خرد و فرعی شکل گرفته است. هدف اصلی عبارت است از خدمت‌رسانی برای تحقق عدالت و پیشرفت باهدف فرعی شامل:

۱. کمک به دولت در کنترل و کاهش آسیب‌های اجتماعی نظیر حاشیه‌نشینی، کودکان کار و کمک به رفع مشکل اشتغال جوانان اعم از دائم و موقت
۲. محرومیت‌زدایی، عمران و آبادانی روستاها و مناطق محروم، غنی‌سازی اوقات فراغت جوانان در عرصه‌های کار، تلاش و بهره‌برداری از توانایی آن‌ها

جدول شماره ۴. اهداف اردوهای جهادی

تعیین اهداف طرح اردوهای جهادی	
هدف اصلی	خدمت‌رسانی برای تحقق عدالت و پیشرفت
اهداف فرعی	<p>۱. کمک به دولت در کنترل و کاهش آسیب‌های اجتماعی نظیر حاشیه‌نشینی و کودکان کار و کمک به رفع مشکل اشتغال جوانان اعم از دائم و موقت</p> <p>۲. محرومیت‌زدایی، عمران و آبادانی روستاها و مناطق محروم، غنی‌سازی اوقات فراغت جوانان در عرصه‌های کار، تلاش و بهره‌برداری از توانایی آن‌ها</p>

گام سوم: صورت‌بندی و تدوین راه‌حل سیاستی (تدوین طرح اردوهای جهادی)

در این گام به مراحل و فرایند تشکیل گروه جهادی، بر اساس بسته آموزشی (مدیریت اردو) شامل: بایدها و نبایدها و راه‌کارهای مدیریت اردوی جهادی معاونت سازندگی سازمان بسیج سازندگی کشور که شامل: "شناسایی" و انتخاب پروژه - مؤلفه‌های انتخاب مکان و زمان اجرای اردو - انتخاب مسئولین اردو - توجیه پیش از حرکت - آشنایی با عرصه‌های فعالیتی (فرهنگی عمرانی علمی آموزشی پژوهشی بهداشت و درمان اشتغال‌زایی و کارآفرینی حفظ و نشر اداری و مطالبه‌گری) و چگونگی برگزاری مراسم اختتامیه است که به جهت اختصار به فرایند تشکیل گروه‌های جهادی در بسیج اشاره می‌شود.

مراحل و فرایند تشکیل گروه جهادی در بسیج

در این مرحله راه‌اندازی هسته مدیریتی و تقسیم‌بندی وظایف در هدایت و پیشگیری از نابسامانی‌ها در اردو بسیار ضروری است که فرایند آن به‌عنوان اولین قدم در پیشبرد اهداف تلقی می‌گردد. تشکیل هسته اول مدیریت گروه که بین ۴ تا ۵ نفر می‌باشد و به تبع آن لایه دوم مدیریت و تقسیم وظایف بین افراد و توجیه و ارتباط با مسئولین ذی‌ربط (پایگاه، حوزه و...) از جمله مهم‌ترین اقدامات اولیه است. در مراحل بعد انتخاب نامی زیبا برای گروه به‌منظور هویت بخشی و نشان دادن وضعیت و خط فکری گروه الزامی است و با تدوین اساس‌نامه، مطابق با اهداف گروه و بروز کردن آن طبق نیاز و ضرورت، هم‌چنین تهیه مرام‌نامه برای ممانعت از کج روی و تدوین سند چشم‌انداز و راهبردهای رسیدن به آن با برنامه‌های بلند، میان و کوتاه‌مدت و در نهایت با مشخص کردن مکانی برای جلسات و مدیریت گروه (دفتر، پایگاه، مسجد، حسینیه و...) این گروه را تشکیل می‌دهند. "شناسایی" امری نسبی است و با توجه به مؤلفه‌هایی نظیر

فاصله تا منطقه هدف، سابقه اردو، تعداد مسافرت‌ها و زمان هر سفر، تعداد افراد حاضر در اردو و خصوصیات منطقه می‌تواند متغیر می‌باشد. گاهی می‌توان با یک‌بار شناسایی به هدف موردنظر رسید و گاهی نیاز به چندین سفر است. اطلاعاتی که بایستی در این شناسایی به دست آوریم حائز اهمیت است نظیر میزان تأثیرگذاری و نحوه فعالیت نهادها و ارگان‌های نظام، حساسیت‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و قومی-قبیله‌ای، نوع و قالب رسانه‌ی مورد استفاده توسط مردم، نحوه‌ی نگرش مردم منطقه به اردوهای جهادی، پیشینه‌ی تاریخی و هویت منطقه، سطح تحصیلات و سواد مردم، معتمدین، نخبگان و تأثیرگذاران منطقه، ناهنجاری‌های اقتصادی، بهداشتی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اعم از بیکاری، اعتیاد، نرخ نفوذ ماهواره فقر مادی و معنوی، بیکاری، درگیری‌های قومی و قبیله‌ای، بیماری‌های شایع، طلاق، مهاجرت به شهر، تعصبات بیهوده و... بافت جمعیت و مشکلات و کاستی‌ها و درنهایت نقاط تجمع و تأثیرگذار منطقه نظیر: نماز جمعه و جماعت، شوراها، مساجد، کانون‌ها و...

گام چهارم: اجرا و اخذ بازخوردها

در راستای اجرای اردوهای جهادی با توجه به ۲۴ مصاحبه‌ی اشاره‌شده چالش‌های این حوزه در سه مقوله اصلی شامل عوامل مدیریتی، سازمانی و محیطی دسته‌بندی شد که در ذیل به شرح آن پرداخته شد.

جدول ۵- استخراج مقولات اصلی و فرعی

مفاهیم	مقولات فرعی	مقوله اصلی
گلابه از دولت-عدم شفافیت-عدم تأمین تجهیزات-تذکره مسئولین- گلابه در نماز جمعه-ضعف تأمین بودجه-نیاز به تأیید حراست-صراحت در مطالبه گری-موضع طلبکارانه-عدم ارائه گزارش	عدم همراهی مسئولین	عوامل مدیریتی
احتیاط در درخواست-کارنامه سازی-دشواری مسیر جهادگران-رنجش مردم بومی-ترجیح استفاده از خیر-خدشه به اهداف	مقاصد سیاسی	
اختصاص بودجه محدود-عدم تأمین هزینه‌ها-تأخیر در رسیدن بودجه-بی‌مهری مسئولین-تأمین بودجه غیردولتی-راضی کردن خیرین	نارسایی تخصیص بودجه	
لزوم آموزش-عدم ارتباط با بومیان-فقدان فضای آموزشی-ضعف برنامه‌ریزی معنویت-نبود برنامه‌ریزی امنیتی-غفلت از برنامه بانوان	نداشتن برنامه آموزشی	

نقص طرح‌های عمرانی- رها کردن پروژه‌ها- گلابه‌مندی بومیان- لزوم بازگشت- تداوم حضور- زمان ناکافی- ضعف انعکاس به مسئولین	ضعف استمرار اهداف	
ارتباط با مطلعین محلی- لزوم پیش‌شناسایی- تعیین سطح اولویت‌ها- ریشه‌یابی مشکلات- سفرهای پیش فراولی- حل مساله ی نخبگانی	شناسایی ناقص منطقه	عوامل سازمانی
نادیده گرفتن مزیت منطقه- عدم توجه به رسومات- تصویربرداری غیراصولی- تلاش برای پول- انعکاس ویرانی‌ها- انعکاس پیام فقر- عدم رضایت اهالی- اعتراض بومیان- ممانعت از اردو	اغراق بیان محرومیت‌ها	
توجه محدود به زیست‌بوم فرهنگی- تغییر نوع پوشش- انتقال فرهنگ شهری- توجه به عرف منطقه- تأثیر فرهنگ جهادگران- تقلید لهجه	خدشه به فرهنگ بومی	

عوامل مدیریتی

عدم همراهی مسئولین

بنابر مصوبه مجلس و اسناد توسعه ۵ ساله، که در بندهای قبل به آن‌ها اشاره گردید، گروه‌های جهادی بسیج در راستای حمایت از دولت در مناطق محروم نقش‌آفرینی می‌کنند و با توجه به توافقاتی که فی‌مابین سازمان بسیج سازندگی و وزارت کشور وضع شده است استانداران و فرمانداران و مسئولین محلی موظف به حمایت از گروه‌های جهادی هستند؛ اما برخی مدیران گروه‌های جهادی به عدم همراهی‌ها اشاره می‌کنند و معتقدند که اگر جایگاه اردوهای جهادی در دستگاه حکومتی شفاف‌سازی شود، بسیاری از مشکلات این گروه‌ها برطرف خواهد شد. «حل مشکلات جدی روستاها از جمله برق، گاز، آب و غیره از وظیفه مهم مسئولان است؛ چراکه ادارات دولتی برای این کار بودجه می‌گیرند و بعضاً از اینکه برخی گروه‌های جهادی در این قسمت‌ها دخالت می‌کنند برخی مسئولان گلابه دارند و خودشان هم متأسفانه اقدامی نمی‌کنند و از گفتن خدایوت هم به دوستان دریغ می‌کنند. (م ۱۱)

هم‌چنین با گلابه از اینکه برخی مسئولان دستگاه‌های اجرایی همکاری چندانی از نظر تأمین تجهیزات و امکانات یا تخصیص کمک‌های مالی به اردوهای جهادی دانشگاهی نمی‌کنند اشاره کردند: "عدم همکاری برخی دستگاه‌های اجرایی بر روند فعالیت اردوهای جهادی دانشجویی در مناطق محروم ما را با چالش و مشکل همراه کرده است. عمده اعتبارهای تخصیصی به اجرای طرح‌های اردوهای جهادی از محل منابع مالی سازمان بسیج دانشجویی سپاه استان تأمین می‌شود." (م ۶) از سویی خواستار استفاده از تربیون نماز جمعه جهت معرفی و ترویج گفتمان جهادی و همچنین تذکر به برخی مسئولین و ادارات جهت انجام وظایفشان نسبت به گروه‌های جهادی هستیم. (م ۹). برخی نیز ضمن گلابه از عدم همکاری بعضی دستگاه‌های اجرایی با دانشجویان جهادی، گفتند: "گروه‌های جهادی نباید دغدغه تأمین امکانات را داشته باشند لذا

فرماندار، شهردار و همه ارگان‌ها باید با گروه‌های جهادی همراه باشند برای یک طرح تربیتی چند هفته دوندگی کردیم اما گاهی در مدارس مناطق محروم اصلاً همکاری نمی‌کنند و امکانات لازم را در اختیار ما قرار نمی‌دهند؛ گروه‌های جهادی با روال اداری نمی‌توانند کنار بیایند به‌طور مثال برای هر حضوری باید حراست تأیید کند در صورتی که ما نیروی خود آموزش و پرورش هستیم و نیازی به این موارد نیست." (م ۱۷) مطالبه‌گری جزو لاینفک روحیه جهادگران است آن‌ها به نمایندگی از مردم منطقه با مسئولین محلی و بالاتر گفتگو می‌کنند تا به روند پیشبرد اهدافشان در خدمت‌گزاری به مردم نزدیک‌تر شوند و گاه ممکن است به بهانه‌ی صراحت در مطالبه‌گری، اخلاق و آداب رعایت نشود و به یک آسیب‌فی‌مابین تعاملات مسئولین و جهادگران تبدیل شود که این مهم برای ترغیب مسئولین به انجام‌وظیفه حائز اهمیت است. برخی مدیران، موضع طلبکارانه جهادگران از مسئولین را جزو آسیب‌های مهم اردوهای جهادی می‌دانند که باعث عدم همراهی آنان با جهادگران می‌شود

مقاصد سیاسی

متأسفانه برخی مسئولین با اهداف سیاسی به حمایت از اردوهای جهادی پرداخته و یا در آن شرکت می‌کنند که به نقل از برخی مدیران در این پژوهش، اهداف سیاسی آنان برای کارنامه‌سازی است که جزو چالش‌های اصلی اردوهای جهادی است: "در سال‌های گذشته دولت‌ها حمایت بیشتری از اردوهای جهادی داشتند زیرا فرماندار وظیفه دارد که جلسات شورای تأمین را برای حمایت از اردوهای جهادی برگزار کند اما چند سالی است که فرماندارها این کار را به‌درستی انجام نمی‌دهند، اگر هم انجام می‌دهند با مقاصد سیاسی است و نه خدمت‌رسانی و آبادانی مناطق محروم استان." (م ۱۰) و گاهی با حضور رسانه‌ای برخی مسئولین در این مناطق باعث آزار جهادگران و مردم بومی می‌شوند به‌طوری که مدیران جهادی را به احتیاط در ارتباط با برخی مسئولین وامی‌دارد تا به اهداف اصلی اردو خدشه‌ای وارد نشود: "وقتی قصد داریم با یک مسئول استانی یا شهری جلسه بگذاریم باید قبل از جلسه از رزومه‌ی او خبر داشته باشیم که آیا برای این همکاری به دنبال قصد و هدفی هستند یا خیر. با اینکه پیش‌آمده که در تنگناهای زیادی هستیم اما به دلیل تجربه‌ای که داریم و بعد از ورودمان به مناطق محروم با فوجی از خبرنگاران و حضورهای گاه‌وبیگاه مسئول مذکور مواجه می‌شویم که اردو را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد به این نتیجه رسیدیم که محتاطانه عمل کنیم و بیشتر از اینکه با مسئولین هماهنگ شویم به سمت خیرین برویم" (م ۲۴)

نارسانی تخصیص بودجه

پشتوانه‌ی حرکت‌های جهادی با مشارکت بخش‌های دولتی بودجه‌های ناچیزی است که گروه‌های جهادی را حمایت می‌کند. اما متأسفانه این مبالغ ناچیز یا دیر به دست جهادگران می‌رسد و یا اصلاً تأمین نمی‌گردد. برخی مسئولین عدم تخصیص ردیف بودجه برای اردوهای جهادی را جزو آسیب‌های اردوهای جهادی می‌دانستند و مساعدت‌های اساتید، حمایت‌های مردمی و حتی اختصاص بودجه‌ی اردوها از خود اعضا را جایگزین بی‌مهری‌های مسئولین می‌دانستند: «دانشگاه‌ها از جمله دانشگاه صنعتی شریف کسری بودجه برای کارهای جهادی را بهانه عدم حمایت از اردوهای جهادی قراردادند و نهایت حمایت دانشگاه از گروه در اختیار قرار دادن وسیله نقلیه برای رفت‌وآمد به منطقه است؛ اما استادان حمایت‌های قابل توجه‌تری نسبت به مسئولین دانشگاهی از دانشجویان جهادگر دارند. علاوه بر کمک خیرین محلی و سپاه، دانشجویان شرکت‌کننده در این اردو هم برای کمک پرداختی داشتند. (م ۱۰) هم‌چنین در خصوص تأثیر این چالش در برگزاری اردوهای جهادی گفت: «با وجود تعداد بسیار اردوهای جهادی در سطح کشور، به‌ویژه در حوزه سلامت از جمله مهم‌ترین موضوعات، نبود ردیف بودجه مستقل برای برگزاری اردوهای جهادی است. در حال حاضر برای برگزاری اردوهای جهادی پس از تشکیل ستاد از معاونت‌های مختلف دانشگاه از جمله معاونت فرهنگی و... تأمین بودجه می‌شود که می‌تواند بر فعالیت‌های جهادگران تأثیرگذار باشد.» (م ۱۲)

عوامل سازمانی

نداشتن برنامه آموزشی

جهادگران بایستی تحت آموزش‌های مختلف بالأخص در زمینه‌های تخصصی ورودشان به مناطق محروم قرار گیرند و در رابطه با چگونگی برگزاری اردوها، شرایط منطقه، اقدامات مؤثر در آنجا، نحوه‌ی فعالیت، رعایت مصالح فرهنگی منطقه بنا بر بوم، نحوه‌ی ارتباط‌گیری با بومیان و... پیش از ورود به منطقه، آمادگی لازم و آموزش کافی را کسب نمایند. برخی مسئولین اردو، نبود برنامه آموزشی مشخص برای تازه‌واردها به گروه‌های جهادی را از موضوعاتی می‌دانند که باعث آسیب جدی است: "متأسفانه ما آموزش خاصی برای جهادگران نداریم. در حقیقت هیچ نوع فضای آموزشی در اختیار نداریم، البته پیش از کرونا آموزش‌هایی را برای انجام فعالیت‌های عمرانی و فعالیت در حوزه کودک و نوجوان برای اعضا داشتیم که با همه‌گیری این بیماری و بعد از آن عمل این بخش هم رو به تعطیلی رفت و در حال حاضر درصدد احیای آن هستیم." (م ۱۳)

آن‌ها با تأکید بر اهمیت حضور روحانی در اردوهای جهادی، برای افزایش معنویت گفتند: "در اردوهایی که روحانیون به‌صورت کامل در اردو حضور دارند و با مردم و حتی جهادگران ارتباط برقرار می‌کنند، سطح معنوی کار بسیار بالا می‌رود؛ اما در زمانی که از روحانیون فاضل و باتجربه به‌کارگیری نشود ضعف معنویت در اردو کاملاً مشهود است." (م ۱۷) "روحانیون در اردو، پایه اردوهای جهادی را استحکام و سطح معنوی کار را بسیار بالا می‌برند. حضور یک روحانی به‌صورت تمام‌وقت در محل اردو و ارتباط وی با مردم روستا ضروری است." (م ۷) لذا برنامه‌ریزی برای پیشگیری از کاهش معنویت در اردو نیز بسیار حائز اهمیت است. زنان و بانوان، نیز مسائل و نیازها و هم‌چنین توانمندی‌های متفاوت و ویژه‌ای دارند که ممکن است مردان از آن غفلت نموده و یا آگاهی نداشته باشند لذا نیاز به حضور بانوان در بین برنامه‌ریزان جهادی لازم است درحالی‌که اکثر برنامه‌ریزان، مدیران و مجریان اردوهای جهادی، آقایان هستند که این موضوع هم برای جهادگران زن و هم بانوان محلی، محدودیت‌ها و مشکلاتی را به وجود می‌آورد که گاه ممکن است به عدم استفاده از ظرفیت آنان بیانجامد. عدم پیش‌بینی‌ها و برنامه‌ریزی‌های لازم برای خواهران در اردو مثل مکان مناسب خواهران، امنیت، ایاب و ذهاب و حتی عدم جذب خواهران متعهد با رعایت هنجارهای اسلامی و معنوی باعث تضعیف اردوی جهادی خواهد شد. همیشه مسئله امنیت در حوزه خواهران جزو اولویت است، به‌خصوص، از زمان حرکت تا محل اسکان و برگشت. بایستی محل اسکان و مسیر رفت‌وآمد آن‌ها محیطی امن و عاری از مشکل و مزاحمت احتمالی باشد و ترجیحاً رابط خواهران و برادران نیز یک نفر محرم باشد.

ضعف استمرار اهداف

مدت‌زمان اردوی جهادی بسیار محدود است و امکان نقص در طرح‌های عمرانی و فرهنگی در زمان اردو وجود دارد. رها کردن پروژه‌های نیمه‌تمام، تأثیر نامناسبی بر ذهنیت اهالی منطقه می‌گذارد. بهتر است برنامه‌ریزی مناسب برای بازگشت به منطقه و اتمام کار انجام گیرد و یا با گروه‌های جهادی دیگر هماهنگی صورت پذیرد. یکی از مسئولین در خراسان جنوبی با بیان اینکه آمار طلاق در برخی از روستاهای سرپیشه بسیار بالا است و نیاز به تداوم حضور گروه‌های جهادی در منطقه وجود دارد می‌گوید:

"اگر گروه جهادی که از نزدیک این مشکلات را لمس کردند دوباره هم می‌توانستند به همان روستا اعزام شوند گروه مشاوره را با خود همراه می‌کردند، تداوم حضور گروه جهادی در یک روستا باعث رفع و یا کاهش آسیب می‌شود. اگر اردوهای جهادی در یک روستا به‌صورت مداوم برگزار می‌شد، در حوزه کاهش آسیب‌های اجتماعی بسیار تأثیرگذارتر بود تا اینکه اردوهای جهادی تنها طی چند روز باشد چراکه طی این چند روز فقط آسیب اجتماعی را شناسایی

می‌کنیم." (م ۲۰) برخی دیگر از جهادگران موفق نیز به آسیب‌های اجتماعی موجود در مناطق محروم و زمان ناکافی برای حل آنان اشاره می‌کنند: "گروه مشاورین دعوتی به این مناطق فقط سخنرانی می‌کنند در صورتی که باید با افراد به صورت تک‌به‌تک صحبت شود. گاهی برگزاری اردوهای جهادی مشاوره‌ای به صورت یک‌روزه برنامه‌ریزی می‌شود که نتیجه‌بخش نبوده و باید حداقل یک هفته در هر منطقه بمانند. مشکل اردوهای جهادی بیشتر از اینکه ساختاری باشد، از نوعی شناخت است و باید قبل از اعزام گروه‌های جهادی اطلاعات روستاها را به گروه بدهند، چراکه جایی که محرومیت داریم، آسیب اجتماعی هم داریم." (م ۲۱) همان‌طور که پیش‌ازاین اشاره شد رهبر معظم انقلاب اسلامی به گروه‌های جهادی تأکید می‌کنند که «کارهای خود، پیشرفت‌های خود، موفقیت‌های خود، توانایی‌های روزافزون خود را به شکل هنرمندانه به اطلاع همگان برسانید» باین‌حال گروه‌های جهادی غالباً نمی‌توانند با رسانه‌ها ارتباط قوی و مؤثر پیدا کنند به همین دلیل عموم مردم اطلاعی از فعالیت‌های آن‌ها و نتایجش ندارند. آن شور و شوق و حرارتی که به‌وسیله انجام عملیات‌های جهادی در گروه‌های جهادی اتفاق می‌افتد به جامعه منتقل نمی‌شود و اگر نیاز به تداوم حضور جهادگران باشد، انعکاس خبری به مسئولین استانی و دانشگاهی، شرایط حضور مجدد آنان را تسهیل می‌کند.

شناسایی ناقص منطقه

یکی دیگر از مهم‌ترین مراحل در اردوی جهادی "شناسایی" منطقه می‌باشد و همان‌طور که پیش‌تر گفته شد قبل از شناسایی اولیه نیاز به "پیش‌شناسایی" نیز است که جهادگران بایستی با جمع‌آوری اطلاعات لازم از طریق مکتوبات، فضای سایبر، ارتباط با افراد مطلع و با سابقه و همچنین مشورت با مسئولین سازمان‌های محلی و با یک یا چندین سفر به این مهم دست یابند. برخی مسئولین، پژوهش‌های میدانی با هدف شناسایی اولویت‌ها در مناطق محروم را جزو ضروریات می‌داند و در این راستا به آموزش شناخت برای جهادگران در سفرهای پیش‌قراولی اشاره می‌کنند: "ارتقاء اردوهای جهادی نیازمند انجام مطالعات و پژوهش‌های میدانی به‌منظور شناسایی اولویت‌ها و محرومیت‌های مناطق اعزامی است تا نتایج بهتری عاید گروه‌های جهادی شود. در سازمان بسیج دانشجویی شیوه‌های مطالعه دقیق مناطق و احصاء مسائل و مشکلات آموزش داده می‌شود. مشکلاتی که توسط مردم مناطق مطرح می‌شود، لزوماً نیاز اساسی آن‌ها نیست، احتمالاً نیازهای فوری و دم‌دستی آن‌ها است، اما باید توجه کرد که ریشه نیاز و مشکل مردم چیست. با نگاه دقیق‌تر متوجه می‌شویم که مسأله‌ای منجر به بروز مشکل شده است. اگر بچه‌ها بخواهند با مشکلات جزئی مبارزه کنند، به نتایج مشخصی نخواهند رسید ولی حل شدن یک مسأله، می‌تواند در جنبه‌های مختلف زندگی مانند سلامت، اشتغال و

فرهنگ منطقه تأثیرگذار باشد. این مورد را به گروه‌ها آموزش داده‌ایم تا بتوانند در گام اول مسائل منطقه را احصاء کنند. این شناخت در دل اردوهای جهادی و زندگی در منطقه به دست می‌آید و با سفرهای پیش‌قراولی اتفاق نخواهد افتاد. " (م ۴) نکته‌ی مهمی که می‌توان پس از شناخت منطقه به آن پرداخت، آوردن مسائل به دانشگاه برای پیگیری و حل آنان است که پیشنهادهایی نیز در زمینه پژوهش‌های میدانی به‌منظور احصاء اولویت‌های مناطق محروم دادند: "پس از شناسایی منطقه، باید آن را به دانشگاه آورد تا با کمک اساتید و دانشجویان تحصیلات تکمیلی که کمتر در این فعالیت‌ها مشارکت می‌کنند، موارد را پیگیری و حل کنند. ارتقاء اردوهای جهادی نیازمند انجام مطالعات و پژوهش‌های میدانی به‌منظور شناسایی اولویت‌ها و محرومیت‌های مناطق اعزامی است تا نتایج بهتری عاید گروه‌های جهادی شود. در سازمان بسیج دانشجویی شیوه‌های مطالعه دقیق مناطق و احصاء مسائل و مشکلات آموزش داده می‌شود. مشکلاتی که توسط مردم مناطق مطرح می‌شود، لزوماً نیاز اساسی آن‌ها نیست، احتمالاً نیازهای فوری و دم‌دستی آن‌ها است، اما باید توجه کرد که ریشه نیاز و مشکل مردم چیست. این شناخت در دل اردوهای جهادی و زندگی در منطقه به دست می‌آید و با سفرهای پیش‌قراولی اتفاق نخواهد افتاد. پس از شناخت، قدم بعدی این است که باید مسائل را به دانشگاه آورد تا با کمک اساتید و دانشجویان تحصیلات تکمیلی که کمتر در این فعالیت‌ها مشارکت می‌کنند، موارد را پیگیری و حل کنند (حل مساله). البته این فرآیند زمان‌بری است. " (م ۴)

عوامل محیطی

اغراق بیان محرومیت‌ها

گاهی مشاهده می‌شود برخی گروه‌های جهادی و فعالین جهادی برای جذب سرمایه از خیرین یا مطالبه‌گری از مسئولین به‌منظور سامان دادن به مناطق محروم، اقدام به اغراق در محرومیت می‌نمایند و دستاوردها و مزیت‌های نسبی منطقه و مردم را نادیده می‌گیرند. اکثر مناطق به‌ظاهر محروم، دچار فقر مادی نیستند، بلکه نوع آداب‌ورسوم زندگی آن‌ها به‌صورت ساده و بی‌پیرایه است، برای خودشان، بزرگ و ریش سفیدی دارند و از زندگی‌هایشان احساس رضایت می‌کنند و تنها یک تصویربرداری غیراصولی کافی است تا فرهنگ منطقه دچار آسیب‌های جبران‌ناپذیری شود. لذا مستندسازی غیراصولی از اردوهای جهادی ممکن است به‌تحقیر اهالی منطقه و کاهش خودباوری در منطقه بیانجامد. بعضی مدیران با اشاره به تأثیر تصویربرداری نادرست و غیراصولی در آسیب‌های جبران‌ناپذیر به منطقه می‌گوید: "زمینه‌ساز تصویربرداری برخی فیلم‌سازان از اردوهای جهادی ساختمان‌های ویران و بناهای فرسوده

است و با این شرایط فیلم‌برداری، گویای نشاط و شکوفایی روستا نیست و پیام فقر و فلاکت منطقه را به مخاطب مخابره می‌کند و ذهنیت او را تغییر داده و توقعات اهالی کاملاً تغییر می‌کند و دیگر احساس رضایت‌مندی از زندگی نمی‌کنند." (م ۲۳) و گاه این گروه‌های جهادی با انعکاس نادرست از محرومیت این مناطق باعث اعتراض اهالی و حتی جلوگیری از فعالیت آنان شده است: "در یکی از جلساتی که برای برخی مسئولین جهادی ترتیب داده‌شده بود در حضور استاندار یکی از این افراد به توصیف شرایط منطقه‌ای که قصد رفتن به آنجا را داشتند نمود و مطالبی را بیان می‌کرد که جناب استاندار پس از شنیدن صحبت‌هایش خودش را اهل آنجا معرفی نمود و مطالب مطرح‌شده را غیرواقعی و اجازه‌ی ورود نیروهای جهادی را به آن منطقه نداد و با ناراحتی جلسه را ترک نمود" (م ۲۴)

خدشه به فرهنگ بومی

هر منطقه و روستا، آداب و فرهنگ و رسوم خاص خود را دارد و ورود افراد ناآشنا اگر باظرافت و حساسیت فرهنگی خاصی نباشد ممکن است به فرهنگ بومی منطقه آسیب برساند. گاه در اردوهای جهادی به‌طور ناخواسته از طریق نوع پوشش، خوراک، وسایل مصرفی و... فرهنگ مصرف‌گرای شهری را به این مناطق می‌برند. برخی مسئولین به این آسیب اشاره می‌کنند: "در نظر نگرفتن عرف منطقه در برنامه‌ریزی‌ها، رفتار، خوراک، پوشاک و... می‌تواند در آسیب رساندن به فرهنگ منطقه باشد." (م ۱۹) هم‌چنین با بیان ضرورت تشکیل کارگروه آسیب‌شناسی اردوهای جهادی برای برگزاری اردوهای با کیفیت بهتر و خروجی بالاتر بعد از هر دوره به بیان آسیب تزریق فرهنگ شهری در مناطق روستایی پرداختند: "بسیار مراقب باشید که حضور جهادگران در منطقه به فرهنگ بومی مردم روستایی همانند قناعت، ساده‌زیستی و فرهنگ زبانی و غیره این‌ها آسیبی وارد نکند که البته این موضوع در مورد گروه‌های استانی خیلی مشاهده نشده و بیشتر گروه‌های خارج استان باید به این نکته توجه داشته باشند." (م ۸) این موضوع درباره‌ی معلمان اعزامی، بیشتر حائز اهمیت است چرا که کودکان و نوجوانان بالاترین وابستگی و الگوبرداری از معلمان را دارند و گاه مشاهده‌شده که در یک اردوی یک ماهه، ظاهر نوجوانان کاملاً شبیه معلم شده است حتی در نحوه‌ی پوشیدن روسری و نوع حرف زدن و رفتارهای به‌ظاهر عادی: "خانم معلمی را با خودمان به منطقه‌ای در جنوب شرق ایران برده بودیم که بسیار آرام و متین و چهره‌ای جذاب داشت، معین کردیم که آموزش کلاس تقویتی ریاضی برای دختران نوجوان ۱۳ تا ۱۵ سال داشته باشد. تأثیر این معلم به‌گونه‌ای بود که بعد از یک ماه، دانش‌آموزان از ادبیات گفتار این معلم و تیکه کلام‌های ایشان استفاده می‌کردند

گویا که تماماً تلاش می‌کردند تا لهجه‌ی خودشان را کنار بگذارند که با برخورد والدین مواجه شدیم." (م ۲۴)

گام پنجم: ارزیابی سیاست اجراشده (ارزیابی سیاست‌ها)

بدیهی است با اجرای خط‌مشی عمومی پذیرفته‌شده، فرآیند عملیات و فعالیت‌ها خاتمه نیافته، بلکه مرحله دیگر یعنی ارزیابی اقدامات انجام‌شده جهت پاسخگویی به مشکل عمومی باید به‌دقت به اجرا گذاشته شود. (الوانی، شریف‌زاده، ۱۳۸۸: ۱۳) در واقع خط‌مشی‌ها پس از آنکه به‌طور واقعی نتایجی را حاصل می‌سازند، باید مورد ارزیابی مجدد قرار گیرند. مرحله ارزیابی پس از اجرا دارای اهمیت بسیاری است و نه‌تنها خط‌مشی بلکه فرآیند تعیین شقوق ممکن، چگونگی انتخاب شاخص و پیش‌بینی نتایج، همه مورد‌سنجش قرار می‌گیرند و اگر نقصی در آن‌ها باشد، مشخص می‌شود. (گیوریان و ربیعی، ۱۳۸۴، ص ۲۴۴) ارزیابی، سیاستی را برای سیاست‌گذاران فراهم می‌کند که فاصله‌ی نتایج سیاست‌های مورد انتظار و واقعی را برای برآورد فرایند سیاست‌گذاری نشان می‌دهد، در ارزیابی می‌توان علاوه بر تعیین میزان کاهش مشکلات، ارزش‌های موجود در یک سیاست‌گذاری را بررسی و نقد نمود... (Dunn, 1994) در مرحله ارزیابی سیاست‌ها، بر مبنای بررسی گام‌های پیشین و اهداف مورد انتظار در این سیاست، بالأخص تحقق اسناد بالادستی می‌توان به شرح ذیل مطرح نمود:

جدول شماره ۶. فهرست تحقق سیاست اردوی جهادی بر مبنای اسناد بالادستی

ردیف	شرح ماده قانونی	کیفیت اجرا (تحقق یا عدم تحقق)
۱	ماده ۱۰ اساسنامه سپاه پاسداران انقلاب اسلامی به مشارکت در عملیات امدادی در بروز بلایا و انجام خدمات آموزشی، تولیدی و جهاد سازندگی به درخواست دولت اشاره می‌کند	ورود گروه‌های جهادی در کمک به مردم در بلاای طبیعی نظیر سیل و زلزله، هم‌چنین برگزاری کلاس‌های آموزشی در مناطق محروم و راه‌اندازی کارگاه‌های تولیدی با استناد به شرح گام چهارم مدل فرآیندی / تحقق ماده مربوطه

<p>محور قرار دادن اقدامات گروه‌های جهادی در مناطق روستایی و محروم جزو مبان‌ی اردوهای جهادی است که با توجه به شرح ماقوع در گام چهارم از مدل فرآیندی، نیاز به تداوم حضور در مناطق محروم برای رفع مشکلات اساسی است و گاه عدم مساعدت لازم برخی سازمان‌های دولتی در رفع محرومیت‌ها به نقص در تحقق دامن می‌زند/ تحقق ناقص بندهای سند مربوطه</p>	<p>بند ۱۹ سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی به آمایش سرزمینی مبتنی بر رفع محرومیت‌ها خصوصاً در مناطق روستایی کشور اشاره شده است.</p>	۲
<p>پیش‌قراولی در شناسایی کامل از نقاط آسیب خیز پیش از اردوهای جهادی جزئی از مأموریت اساسی مسئولین جهادی است که در گام سوم و چهارم پیشین به تفصیل شرح داده شد اما لزوم ورود علمی دانشجویان و اساتید با احصاء نیازمندی‌ها و آسیب‌شناسی مناطق بر طبق واقعیات و به‌دوراز سطحی‌نگری، جزو ضروریاتی است که تاکنون به طور کامل محقق نگردیده است/ تحقق ناقص ماده مربوطه</p>	<p>ماده ۹۷ قانون برنامه ۵ ساله چهارم توسعه، به کاهش آسیب‌های اجتماعی به‌ویژه حاشیه‌نشینی و شناسایی نقاط آسیب خیز و خدمات‌رسانی به آسیب دیدگان با مشارکت سازمان‌های غیردولتی می‌پردازد.</p>	۳

<p>در تحقق بندهای ۹ ماده‌ای از آیین‌نامه اردوهای هجرت، برخی از بندها نظیر تحویل پروژه‌های زودبازده توسط سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان، همکاری کلیه دستگاه‌های اجرایی و پیش‌بینی ردیف بودجه، بنا بر شرح‌های پیشین در اجرای سیاست‌ها در گام چهارم مدل فرآیندی، به‌طور ناقص محقق گردید ه است/ تحقق ناقص آیین‌نامه مربوطه</p>	<p>۹ ماده در آیین‌نامه اردوهای هجرت با تصویب هیئت‌وزیران و ابلاغ مجلس ۱- غنی‌سازی اوقات فراغت جوانان، ۲- دعوت و ثبت‌نام از نیروهای جوان دانش‌آموز، دانشجو و طلبه توسط سازمان بسیج، ۳- هماهنگی سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان با سازمان بسیج برای تعیین و تحویل پروژه‌های زودبازده متناسب با دوره برگزاری اردوها، ۴- همکاری کلیه دستگاه‌های اجرایی در خصوص همکاری با بسیج سازندگی و ایاب و ذهاب و محل استقرار نیروهای جهادی، ۵- مشخص کردن سهمیه نفر روز هر استان از نیروهای جهادی توسط بسیج سازندگی، ۶- تشکیل ستاد عالی پشتیبانی از اردوهای جهادی با ریاست رئیس‌جمهور و دبیری معاون اجرایی ایشان و ده نفر از اعضای دولت و روسای سازمان بسیج، ۷- شرح وظایف ستاد، ۸- تعیین استاندار به‌عنوان مسئول هماهنگی، پشتیبانی و نظارت بر اجرای اردوهای استان، ۹- پیش‌بینی ردیف مستقل بودجه ذیل اعتبارات نهاد ریاست جمهوری</p>	۴
<p>این آیین‌نامه نیز طبق شرح مآوقع در گام چهارم مدل فرایندی که پیش‌تر اشاره گردید، در سطح کشور تحقق‌یافته است اما در سطح استان‌ها و شهرستان‌ها بنا بر سلايق مسئولین به‌طور ناقص محقق گردیده است./ تحقق ناقص آیین‌نامه مربوطه</p>	<p>آیین‌نامه اجرای قانون اصلاح اختیارات سازمان بسیج سازندگی که در آن این سازمان در تبادل توافقتنامه یا انعقاد قرارداد با دستگاه‌های اجرائی در جهت محرومیت‌زدایی، عمران و آبادانی روستا و مناطق محروم، غنی‌سازی اوقات فراغت جوانان در عرصه‌های کار، تلاش و بهره‌برداری از توانایی آن‌ها، توسعه و بسط فرهنگ سازندگی در بین جوانان، کمک به دولت در توسعه سازندگی معنوی و مادی کشور به‌ویژه در طرح‌های عام‌المنفعه، افزایش توان فنی و تجربی جوانان داوطلب و بسیجیان و ایجاد فضای مناسب برای تمرین در فعالیت‌های گروهی و کمک به رفع مشکل اشتغال جوانان اعم از دائم و موقت ورود خواهد کرد.</p>	۵

۶	ماده ۸۰ قانون برنامه ۵ ساله ششم توسعه به طرح جامع کنترل و کاهش آسیب‌های اجتماعی نظیر حاشیه‌نشینی، کودکان کار، مناطق آسیب‌دیده و خدمات‌رسانی با مشارکت سازمان‌های غیردولتی اشاره می‌کند.	در این ماده از قانون نیز که به سازمان‌های غیردولتی اشاره شده است و سازمان بسیج نیز جزئی از آنان می‌باشد به دلیل شرایط گفته شده در چالش‌های گام چهارم از مدل فرایندی که به عدم همراهی برخی مسئولین و در نتیجه عدم تحقق بودجه‌ی کافی برای این مهم، تحقق این ماده نیز به‌طور ناقص انجام پذیرفته است/ تحقق ناقص ماده مربوطه
۷	بندهای نه گانه فرمان رهبری معظم (دام‌عزه) در تشریح وظایف گروه‌های جهادی و بسیج سازندگی ۱- ارزش معنوی اردوهای جهادی، ۲- ارتقا کیفیت اردوهای جهادی، ۳- عدم غفلت از خدمت‌رسانی‌های ابتدایی و یدی، ۴- لزوم انفاق و تعاون در برّ و تقوا، ۵- نشان دادن آثار رضایت الهی در زندگی مادی و معنوی جهادگران به کسانی که هنوز در این وادی پانگذاشته اند، ۶- آکنده کردن فضای پیرامونی با عطر ایمان و عمل صالح «اخلاق نیکو، عمل مؤمنانه، اجتناب از محرّمات و تقید به مستحبات»، ۷- شریک کردن مردم منطقه در خدمت‌رسانی، ۸- ارتباط گروه‌های جهادی با یکدیگر و با دستگاه‌های پشتیبان بدون درگیری با دیوان‌سالاری مرسوم ادارات، ۹- اطلاع‌رسانی هنرمندانه از کارها و پیشرفت‌های گروه‌های جهادی به مردم	در تحقق فرمان ۹ گانه ی مقام معظم رهبری (دام‌عزه) ضمن تحقق پنج بند (۱ تا ۵) از این فرمان، با توجه به آسیب‌شناسی پیشین، در مابقی بندها دچار نقص در اجرا بوده‌ایم./ تحقق ناقص فرمان مربوطه

لذا هدف اصلی در اجرای این سیاست که خدمت‌رسانی برای تحقق عدالت و پیشرفت بوده است و شامل اهداف فرعی نظیر کمک به دولت در کنترل و کاهش آسیب‌های اجتماعی، محرومیت‌زدایی، عمران و آبادانی روستاها و مناطق محروم، غنی‌سازی اوقات فراغت جوانان و نیز بوده است به‌طور کامل محقق نگردیده است و نیاز به توجه جدی در اجرای سیاست‌های مربوطه می‌باشد و بایستی تلاش گردد تا با انتقال قدرت در نظام از یک دولت‌به‌دولت بعدی، اجرای این قوانین و آیین‌نامه‌ها دچار آسیب‌های ناشی از سلايق سیاسی و سیاست زدگی نشود.

۵- بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادها

۵-۱- بحث

این پژوهش با بررسی اسناد بالادستی، مصاحبه‌های موجود مرتبط با مسئولین و فعالان عرصه‌ی اردوهای جهادی با استفاده از مدل فرایندی به تحلیل سیاست این اردوها پرداخته است. مدل فرایندی یک مدل تحلیلی در ۵ گام است که با تشخیص مساله آغاز می‌شود و طی تعیین اهداف خرد و کلان و تدوین طرح برای رسیدن به این اهداف و حل مسئله‌ی مذکور، به اجرای طرح و درنهایت ارزیابی آن می‌پردازد. یافته‌ها حاکی از آن است که در قسمت اجرا، بحث اردوهای جهادی با عدم استمرار و پیگیری اهداف در مناطق محروم و هم‌چنین اطلاعات ناکافی و شناسایی ناقص نسبت به منطقه‌ی هدف مواجه هستند که در این زمینه با پژوهش رضایی قهرودی و مردانی (۱۳۹۳) مشابهت دارد و هم‌چنین آسیب به فرهنگ بومی منطقه از جمله چالش‌هایی بود که به طور اجمالی در پژوهش حسین زاده و افتخاری (۱۳۹۵) نیز مطرح گردیده بود؛ اما یافته‌های این پژوهش با سایر پژوهش‌های پیشین به دلیل تفاوت در هدف اصلی کاملاً متفاوت بود و مقالات پیشین نه از جنس سیاست‌گذاری بلکه نگاه صرف به کارکردهای این اردو و یا معرفی الگوی علمی از آن، بررسی نگرش مردم به اردوها و به نقش سازمان بسیج در این حرکت جهادی پرداخته است و این رویکرد در پژوهش‌های پیشین در رسیدن به یافته‌ها تمایز ایجاد می‌کرد.

۵-۲- نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر به تحلیل سیاست‌گذاری اردوهای جهادی با استعانت از مدل فرایندی پرداخت. در گام اول باید اشاره نمود که این طرح در راستای منویات مقام معظم رهبری، فرمان ایشان در ۱۷ اردیبهشت ۱۳۷۹ مبنی بر تشکیل « بسیج سازندگی و گروه‌های جهادی » صورت پذیرفت. در این گام صورت‌بندی مساله و مشکل سیاستی ناظر بر تحقق منویات و اهداف مقام معظم رهبری دو محور « حرکت بسیجیان در جهت ایجاد معیارهای مقام عظمی ولایت » و « تدبیر سازمان بسیج جهت ایجاد یک حرکت دسته‌جمعی جهادی برای تحقق منویات در عرصه‌های مختلف » ملاک عمل واقع شده که ثمره عملی آن راه‌اندازی بسیج سازندگی از مجرا و معبر طرح اردوهای جهادی می‌باشد. در گام دوم فرایند این اردوها را با یک هدف کلان که همان تحقق عدالت و پیشرفت است و دو هدف خرد و فرعی شامل: کمک به دولت در کنترل و کاهش آسیب‌های اجتماعی و محرومیت‌زدایی است و بر مبنای اسناد بالادستی و منویات معظم

له، در سند چشم‌انداز، اسناد برنامه پنج‌ساله ۴ و ۶ توسعه، اساسنامه سپاه پاسداران و... مورد ارزیابی و بررسی قرار گرفت.

در گام بعدی (گام سوم) به مراحل و فرایند تشکیل گروه جهادی، بر اساس بسته آموزشی (مدیریت اردو) شامل: بایدها و نبایدها و راه‌کارهای مدیریت اردوی جهادی معاونت سازندگی سازمان بسیج سازندگی کشور پرداخته شد. گام چهارم اردوی جهادی (مرحله اجرا) نیز با تحلیل مصاحبه‌های مسئولین گروه‌های جهادی در سطوح کشوری و استانی (۲۴ مسئول)، ۳ مقوله اصلی شامل عوامل مدیریتی، سازمانی و محیطی و ۸ مقوله فرعی حاصل شد که شامل عدم همراهی مسئولین، مقاصد سیاسی، نارسایی تخصیص بودجه، نداشتن برنامه آموزشی، ضعف استمرار اهداف، شناسایی ناقص منطقه، اغراق بیان محرومیت‌ها، خدشه به فرهنگ بومی می‌باشد که بیش از ده‌ها مفاهیم در تعیین این مقولات تأثیرگذار بودند که در جداول بدان اشاره شد. این بخش ناظر به عوامل مدیریتی و سازمانی تا حدودی با پژوهش حسین زاده و افتخاری (۱۳۹۵) و نیز پژوهش حسین زاده (۱۳۹۵) مشابهت دارد که در پژوهش‌های مذکور نیز فاکتورهای رسیدگی به محرومان، انتقال گفتمان خدمت، آسیب‌شناسی اجتماعی روستا، پر کردن اوقات فراغت، ایجاد خدمات عمومی، مهاجرت نکردن روستائیان و تسهیل بروکراسی نیز به‌عنوان کارکردهای سیاسی و اجتماعی اردوی جهادی مطرح شده است در گام پنجم و ارزیابی نهایی این اردوها بر مبنای رسیدن به هدف اصلی در اجرای این سیاست که خدمت‌رسانی برای تحقق عدالت و پیشرفت بوده است به بررسی چگونگی تحقق منویات مقام معظم رهبری و اسناد بالادستی پرداخته شد که مشخص گردید این سیاست به‌طور کامل محقق نگردیده و نیاز به توجه جدی در اجرای سیاست‌های مربوطه، اهتمام مسئولین و تلاش مضاعف بر جلوگیری از اعمال سلیقه و سیاست زدگی در اجرای احسن این اردوها را دارد چرا که سیاست‌گذاری فرهنگی بر مبنای تعریف مشتریان (۱۳۹۱) و دانایی فرد (۱۳۸۸) که بایستی از یک‌سو اهداف و مقاصد فرهنگی و از سوی دیگر حوزه عمل، ویژگی‌های مدیران و مدیریت فرهنگی و حتی برنامه‌ریزی‌ها را جهت می‌دهد و به حل یک معضل عمومی و فرهنگی بپردازد، منجر نگردیده است.

۳-۵- پیشنهادها

پس از بررسی چالش‌های اردوهای جهادی راهکارها و پیشنهادهای ذیل جهت تحقق اجرای مطلوب‌تر اردوها مطرح می‌گردد:

۱- آموزش مداوم جهادگران بالأخص مسئولین گروه‌ها در قالب نظام‌نامه آموزشی علمی و مدون

کشور و اولویت‌بندی مشکلات و نیازها مردم ۲- تشکیل بانک اطلاعاتی کامل از مناطق محروم

۳- ایجاد سامانه و بانک اطلاعات دقیق از توانمندی و تخصص گروه‌های جهادی

۴- توزیع مناسب و متناسب اردوهای جهادی در سطح کشور با توجه به فاصله مکانی و نوع خدمات موردنیاز در منطقه محروم

۵- تدوین پیوست اجتماعی اردوی جهادی که در آن نحوه جلب مشارکت مردم محلی و سایر حساسیت‌ها و هم‌چنین اصول عملی لازم را دربرگیرد.

۶- تدوین پیوست فرهنگی برای پرداختن به اقتضانات فرهنگی هر منطقه و نیز ارتباط میان قومیت‌ها و گروه‌های فرهنگی حاضر در آن منطقه

۷- اختصاص بودجه مناسب و مکفی به گروه‌های جهادی با استعانت از اسناد بالادستی و توجیه مسئولین دولتی

۶- منابع

۶-۱- منابع فارسی

مقاله‌ها

۱. ازگلی، سعید (۱۳۹۹) نگاهی گذرا به نقش سازمان بسیج مستضعفین به‌عنوان سرمایه اجتماعی در جمهوری اسلامی، مطالعات علوم سیاسی، ۶ (۲)، ۱۰۴-۱۱۸
۲. افتخاری، اصغر. حسین زاده، احمد (۱۳۹۵) کارکردهای اجتماعی انقلاب اسلامی، مطالعه اردوهای جهادی، مطالعات دولت پژوهشی در جمهوری اسلامی، ۲ (۲)، ۷-۲۸
۳. امامی، سید مجتبی. باقری نصرآبادی، محسن (۱۳۹۴) طراحی چارچوب نهادی برای شناسایی و انجام کارآفرینانه مأموریت‌های بسیج سازندگی، مطالعات راهبردی بسیج، ۱۸ (۶۹)، ۱۰۳-۱۳۰
۴. امیرپور، مهناز. احمدی، مهدی (۱۴۰۰) نگرش مردم نسبت به عملکرد اردوهای جهادی پزشکی؛ مطالعه موردی روستاهای خراسان شمالی، مطالعات راهبردی بسیج، ۲۴ (۹۰)، ۱۴۱-۱۷۸
۵. پورطاهری، مهدی، محمدی، ناهیده، رکن الدین افتخاری. عبدالرضا (۱۳۹۳)، ارزیابی و سنجش محرومیت در سطح مناطق روستایی مورد: بخش مرکزی شهرستان جوانرود، اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۳ (۹)، ۱۷-۴۰

۶. ترابی، ناصر و سایر همکاران (۱۴۰۲) گزارش ارزیابی جریان‌های جهادی در کشور با تأکید بر گروه‌های جهادی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی- مصوبه ۱۴۰۲/۸/۷- شماره مسلسل ۱۹۳۴۵ با کد موضوعی ۲۱۰
۷. حسین زاده، احمد (۱۳۹۵) کارکردهای سیاسی و اجتماعی اردوهای جهادی، ره آورد سیاسی، ۱۵ (۴۷)، ۳۵-۶۵
۸. دانایی‌فرد، حسن (۱۳۸۸)، تحلیلی بر موانع تولید دانش در حوزه علوم انسانی، سیاست علم و فناوری، ۲ (۱)، ۱۵-۲
۹. رضایی قهرودی، حمید، مردانی، محمدرضا (۱۳۹۳) تعیین و اولویت‌بندی عوامل کلیدی موفقیت در اردوهای جهادی سازمان بسیج دانشجویی، مدیریت و پژوهش‌های دفاعی، ۱۳ (۷۶)، ۱۱۸-۹۹
۱۰. زارعی، یعقوب. رحمانیان کوشکی، مهدی (۱۳۹۹) معرفی الگوی علمی شناسایی مناطق بسیار محروم در جهت هدفمندسازی نظام حرکت‌های جهادی؛ مطالعه موردی استان بوشهر. شهرستان دشتی، مطالعات محیطی هفت حصار، ۸ (۳۳)، ۵-۷۹
۱۱. عبدالملکی، هادی. احمدوند، علی‌محمد (۱۳۹۲) نقش بسیج سازندگی در امنیت پایدار، مطالعات راهبردی بسیج، ۱۶ (۶۰)، ۱۱۵-۱۴۷
۱۲. فروزنده، لطف اله و وجدانی، فواد (۱۳۸۸)، سیاست‌گذاری عمومی چیست؟ اطلاعات سیاسی اقتصادی، ۲۴ (۲۷۰)، ۱۸۰-۲۰۷
۱۳. ملک محمدی، حمیدرضا (۱۳۸۵)، سیاست‌گذاری دانش و روش، سیاست داخلی، ۱ (۱)، ۱۷۷-۱۹۰
۱۴. نوروزی، محمد. نوروزی، محمد. عاشری، محمدرضا (۱۳۹۲) توانمندسازی بسیجیان، راهبردی برای تحقق اهداف اقتصادی کشور، مطالعات راهبردی بسیج، ۱۶ (۵۹)، ۷۷-۱۰۴
۱۵. وحید، مجید (۱۳۸۰)، درآمدی بر سیاست‌گذاری عمومی. دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۵۲ (۱)، ۱۸۵-۲۱۷

کتاب‌ها

۱. اخوان، محمدعلی (۱۳۸۹)، آسیب‌شناسی اردوهای جهادی از نمای فرهنگی، معاونت سازندگی و کارآمدسازی سازمان بسیج دانشجویی کشور، نشر خادم الرضا (ع)
۲. اشترینان، کیومرث (۱۳۸۶). سیاست‌گذاری عمومی ایران. تهران: انتشارات میزان

۳. اشترینان، کیومرث (۱۳۸۹). **متغیرهای استراتژیک فرهنگ در سیاست‌گذاری فرهنگی**. تهران: انتشارات میزان
۴. اشترینان، کیومرث (۱۳۹۱). **مقدمه‌ای بر روش سیاست‌گذاری فرهنگی**. تهران: انتشارات کتاب آشنا
۵. الوانی، سید مهدی و شریف‌زاده، فتاح (۱۳۸۸). **فرآیند خط‌مشی‌گذاری عمومی**. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی (ره)
۶. پیروز، علی آقا و همکاران (۱۳۸۳)، **مدیریت در اسلام**. قم: انتشارات موسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه
۷. دانایی فرد، حسن، الوانی سید مهدی؛ آذر، عادل (۱۳۹۲) **روش‌شناسی پژوهش کیفی در مدیریت: رویکردی جامع**. تهران: صفا
۸. فلیک، اووه (۱۳۹۰)، **درآمدی بر تحقیق کیفی**، ترجمه هادی جلیلی، تهران: نشر نی
۹. گیدنز، آنتونی (۱۳۷۸)، **جامعه‌شناسی**، ترجمه منصور صبوری، تهران: نشر نی
۱۰. لیندلف، تامس آر؛ و تیلور، برایان سی (۱۳۸۸)، **روش‌های تحقیق کیفی در علوم ارتباطات**، ترجمه عبدالله گیویان، تهران: انتشارات همشهری
۱۱. گیوریان، حسن. ربیعی مندجین، محمدرضا. (۱۳۹۴). **فرایند خط‌مشی‌گذاری دولتی پیشرفته**، انتشارات موسسه کتاب مهربان
۱۲. محمد پور، احمد (۱۳۹۰) **روش تحقیق کیفی ضد روش ۲**، تهران: جامعه‌شناسان.
۱۳. مولر، پیر (۱۳۷۸)، **سیاست‌گذاری عمومی**. ترجمه حمیدرضا ملک محمدی، تهران: انتشارات دادگستر
۱۴. گروهی از نویسندگان (۱۳۹۴)، **نقشه راه حرکت‌های جهادی**، مرکز مطالعات راهبردی و هدایت حرکت‌های جهادی سازمان بسیج سازندگی کشور
۱۵. وحید، مجید (۱۳۸۲) **سیاست‌گذاری و فرهنگ در ایران امروز**. تهران: انتشارات باز

منابع اینترنتی

۱. زاهدی، مصطفی (۱۴۰۲) خدمت به محرومان جامعه، محور اردوهای جهادی
<https://www.isna.ir/news/1402011808188>
۲. قزل سفلی، اسماعیل (۱۴۰۱) اقدام گروه‌های جهادی نوعی تاب آور کردن جامعه است
<https://www.isna.ir/news/1401012715816>
۳. قاسمی، علی‌اصغر (۱۴۰۱) نخبگان جهادگر به توانمندسازی عرصه تولید و توزیع وارد شوند
<https://www.farsnews.ir/news/14010127000605>
۴. اسدزاده، فرشته (۱۴۰۱) دانشجویان جهادگر مشکلات روستاها را احصا و به استانداری خراسان جنوبی بدهند.
<https://snn.ir/fa/news/1003480>

۵. موسوی، سید میلاد (۱۳۹۵) برخی مسئولان از گفتن خدا قوت هم به دوستان جهادی دریغ می‌کنند <https://dana.ir/915613>
۶. چراغی، حسن (۱۳۹۵) اردوهای جهادی راهکار توسعه فرهنگ مدیریت انقلابی <https://rasanews.ir/fa/news/441269>
۷. خراسانی، مجید (۱۳۹۱) سه هزار گروه جهادی در کشور فعالیت می‌کنند <https://www.mehrnews.com/news/1616335>
۸. مفرد، صادق (۱۳۹۸) رویکرد جدید اردوهای جهادی برای حل مسائل مناطق محروم <https://www.irna.ir/news/83377713>
۹. ملکی، محمد (۱۳۹۴) اعزام ۱۰۰۰ دانشجوی ایلامی به اردوهای جهادی <https://www.ilamebidar.ir/news/16092>
۱۰. زارع، علیرضا (۱۳۹۵) نقد و بررسی اردوهای جهادی / گروه‌های جهادی با هم هماهنگ عمل نمی‌کنند <http://www.ghatreh.com/news/nn10156798>
۱۱. نایب کبیر، جواد (۱۳۹۹) اهدای تجهیزات به زوجین منطقه سیل‌زده پلدختر <https://s1.khabarfarsi.com/u/71949422>
۱۲. عصارزاده، مریم (۱۴۰۰) فعالیت جهادی زنان چگونه است؟ <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1400/09/01/2612374>
۱۳. طاری بخش، فاطمه (۱۴۰۱) کار پژوهشی گروه‌های جهادی برای توسعه مناطق محروم <https://farhikhtegandaily.com/amp/73752>
۱۴. ریحانی، بهمن (۱۳۹۴) اردوهای جهادی بستری تأثیرگذار برای حل چالش‌های فرهنگی جوانان است <https://www.mehrnews.com/amp/3574525>
۱۵. خسروی، فاطمه (۱۴۰۲) مسئولان سد راه مطالبه‌گری دانشجویان جهادگر <https://mukj.cfu.ac.ir/fa/248004>
۱۶. قاسمی امیرحسین (۱۴۰۲) اردوی جهادی در عرصه آموزش <https://abrar.ac.ir>
۱۷. میرقانعی، محمد (۱۳۹۴) توسعه اردوهای جهادی کارمندی راهکار رفع محرومیت روستاها <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1394/06/07/841651>
۱۸. بیرامی، علی اکبر (۱۴۰۲) گزارش ارزیابی جریان‌های جهادی <https://rc.majlis.ir/fa/report/download/1785894>
۱۹. زهرایی، محمد (۱۴۰۰) نشست خبری اردوهای جهادی نوروز ۱۴۰۱ <https://www.mehrnews.com/amp/5443113>
۲۰. جهانگیری، هادی (۱۴۰۲) گزارش ارزیابی جریان‌های جهادی <https://rc.majlis.ir/fa/report/download/1785894>
۲۱. سلامی حسین (۱۴۰۱) رزمایش چندین هزار نفری جهادگران <https://tehranbozorg.sazandegi.ir/gallery/55247>

۲۲. ایرانی، لیمان (۱۳۹۵) اردوهای جهادی راهکار توسعه فرهنگ مدیریت انقلابی
<https://rasanews.ir/fa/news/441269>
۲۳. رضایی، فاطمه (۱۴۰۲) کاهش آسیب‌های اجتماعی نیازمند کارمستر
<https://mukj.cfu.ac.ir/fa/248004>
۲۴. علی، حمزه (۱۴۰۲) گزارش ارزیابی جریان‌های جهادی
<https://rc.majlis.ir/fa/report/download/1785894>

ب. منابع انگلیسی

Books

1. Dunn.William(1994) **Public Policy Analysis: An Introduction**. New Jersey: Pearson
2. Fischer.Frank. Miller. Gerald J. & Sidney. Mara (2007). **Handbook of public Policy Analysis: Theory.politics & methods**.USA; CRC Press
3. Saunders, M. Lewis, P. & Thornhill, A. (2009). **Research Methods for Business Students**. Pearson education

Websites

1. Nagel. Stuart S (1999) **Policy Analysis methods**. New Science Publisherks from [http://en.Wikipedia.Org/wiki/ Policy Analysis](http://en.Wikipedia.Org/wiki/Policy%20Analysis)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی

